

Tijdschrift

voor

Strafbeeld

en

Gevangeniswezen

FATIK

27ste jaargang • oktober-november-december 2009 • nr. 124

Driemaandelijks uitgave

FATIK is een uitgave van de Liga voor Mensenrechten v.z.w.

Inhoud	Editoriaal	3
	• Worüber man nicht spricht <i>Marc Tassier</i>	
	Artikel	4
	• Van de bak naar de straat Over thuisloosheid na detentie <i>Tina Demeersman</i>	
	• Voorwaardelijk invrijheidgestelden onder de vleugels van de strafuitvoeringsrechtbanken Onderzoek bij een populatie voorwaardelijk invrijheidgestelden na één jaar werking <i>Eric Maes</i>	
	• Drugs in de gevangenis Kwalitatief onderzoek bij gedetineerden in de gevangenis van Gent <i>De Pauw, M., De Valck, S. en Vander Laenen, F.</i>	
	Uitgelezen	28
	• Do Better Do Less: The report of the Commission on English Prisons Today <i>Tom Daems</i>	
	• Peines en prison. L'addition cachée <i>Marc Tassier</i>	
	Ook dat nog	31

Afgiftekantoor: 9000 Gent 1
Bg FATIK PA3A9108
Afzendingadres: Liga voor Mensenrechten
Gebroeders De Smetstraat 75
9000 Gent
V.U.: Jos Vander Velpen
Gebroeders De Smetstraat 75
9000 Gent

FATIK

Tijdschrift voor Strafrecht en
Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
27ste jaargang
oktober-november-december 2009, nr. 124

ISSN 0772-5167

Redactie

Hoofredactie: Tom Daems
Eindredactie: Angela van de Wiel
Redactie: Jan Adams, Tina Demeersman, Chris
Hermans, Peter Janssen, Peter Pletincx, Luc
Robert, Marc Tassier, Karen Verpoest, Veerle
Scheirs

Vormgeving: Bram Wets

Abonnement op FATIK? Bel 09/223.07.38

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Gebroeders De Smetstraat 75, 9000 Gent
tel: 09/223.07.38 – fax: 09/223.08.48
e-mail: info@mensenrechten.be
website: www.mensenrechten.be

Redactionele samenwerking en disclaimer

*FATIK, Tijdschrift voor Strafrecht en
Gevangeniswezen* strekt tot een zo volledig
mogelijke berichtgeving over de evoluties op
het vlak van strafrecht en gevangeniswezen.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen
rechtstreeks naar het redactiesecretariaat
worden gestuurd. De redactie behoudt zich
alle rechten voor de publicatie van ingezonden
teksten, artikels, werken, advertenties ed. te
weigeren.

Aan de totstandkoming van deze publicatie
is de uiterste zorg besteed. Voor informatie
die nochtans onvolledig of onjuist is
opgenomen, aanvaarden de redactie en de
uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke
auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen
redactionele bijdragen.

Lidmaatschap Liga voor Mensenrechten en jaarabonnementen

Lid + abonnement op Tijdschrift voor
Mensenrechten: 27 €
Lid + abonnement op Fatik, tijdschrift voor
Strafrecht en Gevangeniswezen: 35 €
Lid + abonnement op beide tijdschriften: 60 €
Steunend lid + abonnement op beide
tijdschriften: 96 €
Lid zonder abonnement: 5 € per jaar

Het is ook mogelijk om, losgekoppeld van
het lidmaatschap, een abonnement op de
tijdschriften te bekomen.
Meer informatie bij Liga voor Mensenrechten.

De inhoudstafels van de oudere jaargangen zijn
consulteerbaar op de website van de Liga voor
Mensenrechten - www.mensenrechten.be

© Niets uit deze publicatie mag worden veelevoudigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers
of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en
schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uit respect voor mens en milieu wordt FATIK gedrukt op kringlooppapier en
zonder vluchtige organische stoffen door Druk in de Weer, Gent

Editoriaal

3

Worüber man nicht spricht

Marc Tassier

Artikel

4

Van de bak naar de straat. Over thuisloosheid na detentie

Tina Demeersman

Voorwaardelijk invrijheidsgestelden onder de vleugels van de strafuitvoeringsrechtbanken

Onderzoek bij een populatie voorwaardelijk invrijheidsgestelden na één jaar werking

Eric Maes

Drugs in de gevangenis

Kwalitatief onderzoek bij gedetineerden in de gevangenis van Gent

De Pauw, M., De Valck, S. en Vander Laenen, F.

Uitgelezen

28

Do Better Do Less: The report of the Commission on English Prisons Today

Bespreking van *Commission on English Prisons Today, Do Better Do Less:
The report of the Commission on English Prisons Today*. Londen, The
Howard League for Penal Reform, 2009, 77p.

Tom Daems

Peins en prison. L'addition cachée

Boekbespreking van Philippe Landenne, *Peines en prison. L'addition
cachée*. Uitg.: Larcier. ISBN 978-2-8044-3212-6

Marc Tassier

Ook dat nog

31

Worüber man nicht spricht

Op 29 oktober vierde De rode Antraciet – de organisatie “voor cultuur en vormingswerk met mensen die met justitie te maken krijgen” – haar vijfde verjaardag. Een groots symposium werd bij die gelegenheid georganiseerd in Leuven. Thema was “de gevangenis van de 21ste eeuw”. Een verslag hiervan vindt u in deze Fatik. Het was een boeiende namiddag. Verschillende sprekers, academici, architecten, verlichte geesten uit justitiële en andere middens maakten duidelijk dat er een andere detentie mogelijk was: humaner, gericht op herstel, kleinschaliger, veiliger, hoopvoller.

Tegen het einde van de debatten kwam Tom Naegels kort en krachtig zijn bedenkingen meegeven. Hij had – als niet-insider – met sympathie, maar ook met kritische verwondering en enige verbazing geluisterd. En ja, het was heel interessant en behartigenswaard wat hij had gehoord. En ja, het zou mooi zijn als die ideeën een nieuwe wind door de strafuitvoering in België zouden doen waaien. Maar hij kon niet anders dan besluiten, dat er nog hard zou moeten gewroet worden, vooral om voor deze visie een maatschappelijk draagvlak op te bouwen.

Voor zover er in dit land een aanzet tot dat draagvlak zou aanwezig zijn, werd die dezelfde avond al grondig vergruizeld. De aanwezigen waren amper thuis gekomen, toen de gevangenis weer ‘hot news’ werd. Niet met de revolutionaire visie die op het symposium wereldkundig was gemaakt, maar met de tragische gebeurtenissen in Leuven Centraal. Een penitentiair beambte werd zwaar verwond, een gedetineerde neergeschoten, stakingen van het personeel volgden. Voorlopig eindresultaat van onderhandelingen was onder andere dat het open-deurregime in Leuven Centraal ingeperkt werd. Uitgerekend een regime dat kon gelden als een voorbeeld hoe men binnen de beperkingen van de huidige situatie al stappen kon zetten naar een humanere detentie. Het is niet in de pers gekomen of er bij die restrictieve maatregel ook over nagedacht is hoe de nadelige gevolgen voor de gedetineerden beperkt konden blijven. Het is ook niet bekend of er rekening gehouden is met het feit dat er gedetineerden waren die de aangevallen penitentiair beampten verdedigd hebben.

Dit zwaar incident illustreert de moeilijke omstandigheden waarin penitentiair personeel zijn job doet. Bij hervormingen moet er terecht veel aandacht gaan naar de veiligheid. Maar het toont ook aan dat er bij de oplossing van problemen en bij de aanpassingen van het regime zeer weinig oog is voor de belangen van de gedetineerden. Zij blijven de partij met wie niet onderhandeld wordt. Over hen wordt meestal alleen gesproken wanneer er gedetineerden in de fout gaan. Slechts als de maat van de menselijkheid ruim overschreden wordt, is er buiten de gevangenis aandacht voor de ondergeschikte positie van gedetineerden: er zijn dramatische incidenten nodig zoals het politieoptreden in Vorst, of de beschuldigingen tegen een paar penitentiair beampten in Jamioulx, om de publieke opinie en politici te alarmeren.

Nochtans blijft de rechtspositie – het is nu een on-rechtspositie – van gedetineerden een van de grootste manco's van ons gevangenisstelsel. Het gaat hier niet alleen over de bescherming tegen het wangedrag van enkele individuen. Het onrecht is inherent aan het hele systeem. Gedetineerden blijven in hoofdzaak een element uit een organigram, pionnen die in cellen moeten geplaatst worden of erbij gepropt. Binnen de hervormingsplannen van het beleid moet dringend plaats gemaakt worden voor een volledige erkenning van de rechtspositie van gedetineerden, zoals in de basiswet voorzien. Dit is geen aantasting van de veiligheid, integendeel. In het buitenland heeft men deze kaap al lang genomen. In Duitsland bij voorbeeld kent men sedert 1977 de “Gefangenenmitverantwortung” of “Mitverwaltung”: inspraakorganen voor gedetineerden. De grondslag van de erkenning van de rechtspositie van gedetineerden is een fundamentele houding van respect – het respect dat geëist wordt van gedetineerden, moet ook naar hen uitgaan vanwege de samenleving, en vanuit degenen die haar in de gevangenis vertegenwoordigen. Respect betekent helemaal niet dat de spons zou geveegd worden over fouten en misdaden, integendeel. Het is een uiting van respect, als men iemand op zijn verantwoordelijkheid aanspreekt, zoals het ook een uiting van respect is, als men de waardigheid van de dader erkent. Vanuit dat respect kan men hem ook aanspreken om aan herstel te werken van de schade die hij heeft aangericht, bij anderen en bij zichzelf.

Op het symposium van De rode Antraciet had Leo Van Garsse het over de gevangenis als monument van onmacht. Zoals ze nu functioneren, zijn onze gevangenis niet veel meer dan de kelder waarin we de hopeloze gevallen opsluiten, omdat we er niets anders mee kunnen aanvangen. Wie gelooft dat het anders kan, dat ook achter de tralies mensen kunnen aangesproken worden op hun waardigheid en hun verantwoordelijkheid, kan niet anders dan blijven werken aan hervormingen binnen ons penitentiair systeem. Met of zonder maatschappelijk draagvlak.

Marc Tassier *

* Marc Tassier is redactielid van FATIK.

Van de bak naar de straat Over thuisloosheid na detentie

Tina Demeersman *

Voor heel wat gedetineerden dreigt een verblijf in de gevangenis te eindigen zonder dak boven het hoofd. Vooral alleenstaande mannen met een beperkt sociaal netwerk verliezen hun woning tijdens de detentie. Een nieuwe woonst vinden vanuit de gevangenis blijkt voor velen problematisch.

Dit heeft verregaande gevolgen voor de gedetineerde zelf en voor diens omgeving. Een dak boven je hoofd is een basisvoorwaarde voor een menswaardig bestaan, het recht op wonen is niet zomaar een sociaal grondrecht. Maar ook de maatschappelijke kost in termen van criminaliteit en onveiligheid is erg groot. Thuisloosheid na detentie blijkt immers een bepalende factor voor recidive, het beschikken over een stabiele huisvesting een significante factor voor het voorkomen ervan.¹

Een aantal structurele problemen maakt dat velen de vicieuze cirkel 'van de bak naar de straat' niet kunnen doorbreken. In deze bijdrage leggen we de problemen die aan de grond hiervan liggen bloot. Ondanks het belang van deze problematiek krijgt het voorkomen en aanpakken van thuisloosheid na detentie in ons land weinig of geen beleidsaandacht. Ook in de praktijk van het reclasseringswerk en de hulpverlening staat dit thema nog te vaak in de marge.

We besluiten met enkele aanbevelingen voor verbetering.

Een onderzoek naar de huisvestingsproblemen van (ex) gedetineerden in Nederland geeft aan dat 57% van haar gedetineerdenbevolking na de vrijlating niet kan terugkeren naar de woonsituatie zoals die was voor de detentie.² In ons land is nog geen onderzoek op dit terrein verricht. We beschikken niet over kwantitatieve gegevens met betrekking tot de huisvestingssituatie van gedetineerden voorafgaand aan en volgend op de detentie. Maar niets doet vermoeden dat het hier

rooskleuriger is.

In diepte-interviews met medewerkers van diensten Justitieel Welzijnswerk werd dit probleem voor Vlaanderen ontrafeld: welke factoren liggen aan de grond van thuisloosheid na detentie, en hoe zouden we dit probleem kunnen aanpakken? Deze bijdrage is gebaseerd op bevindingen uit die kwalitatieve studie.³ Wat maakt het risico op thuisloosheid na detentie tot een reëel probleem?

Kwetsbaar vóór de detentie

Velen bevinden zich voorafgaand aan de detentie al in een precaire situatie. Voor velen is een detentie een zoveelste stap in een proces van marginalisering. Uit levensverhalen van thuislozen blijkt dat contacten met justitie, een detentieperiode in het bijzonder, vaak deel uitmaken van de chaotische levensloop die het 'thuisloos worden' tekent. Het wordt zelfs als één van de bepalende factoren in het proces van thuisloosheid benoemd.⁴

Bekijken we de inwoners van de gevangenissen, dan zien we vooral maatschappelijk zwakkere groepen; financiële problemen, alleenstaand of niet beschikkend over een ondersteunende sociaal netwerk, afkomstig uit regio's gekenmerkt door maatschappelijke achterstelling, drug- of alcoholmisbruik en de aanwezigheid van psychische en relationele problemen.

Bovendien had een aantal gedetineerden al huisvestingsproblemen voorafgaand aan de detentie: één op tien cliënten van het Justitieel Welzijnswerk had geen vaste verblijfplaats voorafgaand aan de detentie: zij waren dakloos, verbleven tijdelijk bij familie of vrienden of waren opgenomen in een onthaalcentrum of instelling.⁵ Ook achterstallige huur voor de detentie komt vaak voor. Hierdoor kan men eens gedetineerd op weinig goodwill of bereidheid bij huisbazen of schuldeisers rekenen om, tijdens de detentie, een overbruggingsoplossing te vinden. Ook de relaties met hulpport-

* Tina Demeersman is stafmedewerker bij het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk.

1 'Guide to housing and housing related support options for offenders and people at risk of offending', Office of the Deputy Prime Minister, UK, 5 juni 2005. Te raadplegen via www.spkweb.org.uk.

2 Van Galen, G.W.A., Niemeijer, E. & Beijers, W.M.E.H. 'Huisvestingsproblemen van (ex-) gedetineerden. Een landelijk onderzoek naar aard en omvang van huisvestingsproblemen van (ex-) gedetineerden'. Amsterdam, Bonjo, Woonbond, 1998.

3 Er werden 13 experten-groepsinterviews afgenomen, waaraan in het totaal een 40-tal medewerkers van de Vlaamse diensten voor Justitieel Welzijnswerk deelnamen. Alle regio's en gevangenissen in Vlaanderen en Brussel werden hierin meegenomen. De volledige bevindingen van deze studie zijn na te lezen in Demeersman, T. 'Thuisloosheid na detentie. Beleidsdossier', Steunpunt Algemeen Welzijnswerk, 2008, p. 39.

4 Van Regenmortel, T., Demeyer, B., Vandenbempt, K. & Van Damme, B. 'Zonder (t)huis. Sociale biografieën van thuislozen getoetst aan de institutionele en maatschappelijke realiteit'. Hiva & Uitgeverij L'Annoo, 2006.

5 Tellus 2005 - Cliëntregistratie autonome CAW, Steunpunt Algemeen Welzijnswerk, 2006.

ganisaties zoals het OCMW verliepen vaak moeizaam waardoor de betrokkenen weinig krediet hebben opgebouwd voor extra inspanningen tijdens de detentie.

Plots aangehouden, en voor hoe lang?

Voor de meeste gedetineerden kwam de aanhouding onverwacht. Velen hebben niet de mogelijkheid om een aantal zaken op het thuisfront op voorhand te regelen, zoals je administratie afhandelen, dringende betalingen doen of je inboedel vrijwaren.

40% van de gedetineerden is voorlopig gehecht. De beslissing om iemand voorlopig te hechten en de beslissing een voorlopige hechtenis al dan niet aan te houden blijkt in de beleving van velen zeer onvoorspelbaar. Er is het algemene aanvoelen dat de gevolgen van een voorlopige hechtenis op sociaal vlak – het verlies van woonst, werk, inkomen, gezinsleven,...

- onvoldoende worden meegenomen. De appreciatie en beoordeling van de onderzoeksgerechten zijn individueel en, zo blijkt, vaak erg moeilijk op voorhand in te schatten. In de éne kamer wordt de sociale realiteit van de betrokkene wel, in de andere kamer niet in rekening genomen. Het ontbreekt aan kanalen om problemen op dit vlak aan te kaarten of waar nodig een grotere bewustwording over de context van de gedetineerde of over de mogelijkheden en beperkingen van maatschappelijke voorzieningen te introduceren.

Als gedetineerde is het heel moeilijk om op deze onzekerheid te anticiperen. Of en hoe lang men een (eigen of) huurwoning tijdens de voorlopige hechtenis kan aanhouden, is voor de meeste gedetineerden een prangende vraag. De woning aanhouden betekent schulden opbouwen. Wie een spaarpot heeft of kan terugvallen op steun uit zijn omgeving kan dit enkele maanden dragen en een korte hechtenis overbruggen. Maar het merendeel van de gedetineerden niet. En loont die financiële inspanning als de detentie toch langer aanhoudt?

De woning opzeggen is vaak het enige alternatief. Maar waar naartoe eens vrij? Wat met je inboedel? En eens geschrappt uit het bevolkingsregister, wat dan? Bovendien spelen niet enkel rationele overwegingen. Een huis is meer dan een dak boven het hoofd: het is je plek en houvast buiten. Voor vele gedetineerden betekent de woning opzeggen ook de vrijheid opgeven.

Uitgesloten tijdens de detentie

Een grotere kwetsbaarheid vóór het gerechtelijk optreden gaat samen met een toenemende kwetsbaarheid

door het gerechtelijk optreden zelf.⁶ De detentie is een extreme vorm van sociale uitsluiting: een letterlijk uitsluiten van deelname aan de samenleving en van toegang tot hulpbronnen die je ondersteunen om volwaardig te participeren aan die samenleving. Eens gedetineerd verandert alles.

Een verblijf in de gevangenis maakt arm

Als gedetineerde verlies je je inkomen. Ook voor de directe omgeving van de gedetineerde heeft dit heel wat gevolgen. Bovendien gaat een veroordeling gepaard met heel wat bijkomende kosten: ereloon van de advocaat, gerechtskosten, penitentiaire boetes, misschien ook het afbetalen van een burgerlijke partij. Gecumuleerd met reeds bestaande schulden brengt dit heel wat gedetineerden en hun omgeving in armoede. En ook het leven in de gevangenis kost geld. Ondanks de gratis 'kost en inwoon', is het zonder middelen moeilijk leven binnen de muren.

Als gedetineerde een huurwoning aanhouden of een woonkrediet verder afbetalen is dan ook niet lang houdbaar. Na een periode van 3 maanden huurachterstal – overeenkomend met het bedrag van de huurwaarborg – hebben velen geen woning meer, wel een bijkomende schuld.

Ontoereikende gevangenisarbeid

Een inkomen verwerven in de gevangenis is voor velen dan ook cruciaal. In elke gevangenis wordt hiertoe in gevangenisarbeid voorzien. Echter, de vraag overtreft het aanbod ruimschoots. Niet elke gedetineerde die er om vraagt kan daadwerkelijk werken binnen de muren. In sommige gevangenissen loopt de werkloosheid op tot 70%. En bij de toekenning van de schaarse gevangenisarbeid spelen andere dan de financiële noden van de gedetineerde een rol, zoals (taal)kennis, opleiding, betrouwbaarheid of verwachte detentieduur. In die zin zet kwetsbaarheid buiten zich ook binnen de muren verder. Bovendien is het inkomen uit penitentiaire arbeid ontoereikend; de vergoeding schommelt rond 1 euro per uur. Dit is onvoldoende om schulden betekenisvol af te lossen, laat staan een nieuw startkapitaal op te bouwen om zich na vrijlating terug te installeren.

Uitsluiting van de sociale zekerheid

Wie kan werken in de gevangenis heeft maar deels geluk. De gevangenisarbeid is immers niet gekoppeld aan een arbeidscontract waardoor men via deze arbeid geen sociale rechten opbouwt. Arbeidsprestaties in de

⁶ Bouverne-De Bie, M. 'Armoede en criminaliteit. Armoede als instrument voor justitieel beleid.' In: Vranken J., Geldof D. & Van menxel G. (eds.), Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 1995, Acco, Leuven – Amersfoort, 1995, pag. 210-220 en Maes, E., Daeninck P., Eykmans, D. Peters, T., Put, J. en Van Der Straete, I. Detentie, verpaupering en forensisch welzijnswerk. In: Bouverne-De Bie m., Kloeck K. Meyvis W., Roose R. en Vanacker J. Handboek Forensisch Welzijnswerk. Academia Press, Gent, 2002, pag. 607-643.

gevangenis tellen niet mee voor de pensioenberekening en onvrijwillige werkloosheid binnen de muren leidt niet tot één of andere vergoeding. Gedetineerden genieten een weinig benijdenswaardig statuut op vlak van sociale zekerheid en sociale bijstand⁷: de detentie schort de rechten die de betrokkene als vrij burger wel zou hebben grotendeels op. Zo verliest een gedetineerde 'op rust' na 12 maanden detentie zijn pensioen. Het recht op werkloosheidsuitkering en de uitbetaling van een leefloon worden volledig opgeschort tijdens de detentie. Voor een aantal terreinen, bijvoorbeeld de arbeidsongevallenregeling, werd een specifieke regeling uitgewerkt, maar deze zijn zeer fragmentair, bieden weinig rechtszekerheid en dragen absoluut niet bij tot een stevige sociaal-economische positie van de gedetineerde en van diens gezin. De gedetineerde en diens omgeving dragen hiervan tijdens maar ook nog lang na de detentie de gevolgen.

Geen domicilie meer en gevangenis in een administratieve mallempolen

Het beschikken over een hoofdverblijfplaats (domiciliëring) is de sleutel tot het openen van tal van rechten. Heel wat gedetineerden worden echter geschrapt uit het bevolkingsregister. Gedetineerden met een gezin blijven in regel ingeschreven op het gezinsadres; zij worden dan beschouwd als 'tijdelijk afwezig van hun hoofdverblijfplaats'. Maar gezinsrelaties overleven een detentie vaak niet. En door grote financiële lasten zien gezinsleden vaak af van (het behoud van) een domiciliëring op het eigen adres.

Gedetineerden die hun hoofdverblijfplaats verliezen tijdens de detentie, of reeds ambtelijk geschrapt waren voor de detentie, zouden zich kunnen inschrijven op het adres van de gevangenis. De regels op dit vlak zijn echter zeer onduidelijk en er wordt geen actief beleid rond gevoerd. Een gevangenisdirecteur kan inschrijving in de gevangenis weigeren en bij vrijlating dient uiteraard snel een andere oplossing gezocht.

Wie vrij gaat moet zich opnieuw in regel brengen bij allerlei instanties. Dit brengt een grote administratieve rompslomp met zich mee. Heel wat ex-gedetineerden dreigen hierbij te verdrinken in de administratieve en bureaucratische problemen: zich opnieuw domiciliëren en ingeschreven krijgen in het bevolkingsregister, een

nieuwe identiteitskaart regelen, een beroep doen op het OCMW voor dienstverlening, zich terug in regel brengen met de mutualiteit en andere verzekeringen, je inschrijven als werkzoekende, een vervangingsinkomen regelen, ...⁸ Je hoofdverblijfplaats bepaalt meestal ook welke dienst bevoegd is. Ex-gedetineerden worden hierbij al te vaak van het kastje naar de muur gestuurd. Een vaak voorkomend voorbeeld hiervan is de bevoegdheidstwist tussen OCMW's.

Afgesloten van je sociaal netwerk

Een erg bepalende factor met betrekking tot thuisloosheid is het wegvallen van sociale contacten en ondersteunende netwerken doorheen de detentieperiode. Het gezinsleven van een gedetineerde wordt grotendeels op halt gezet: contacten met familieleden zijn beperkt en het is quasi onmogelijk om de partner- of ouderrol vanuit de gevangenis actief en volwaardig op te nemen. Relaties in stand houden is dan ook niet evident. Vele contacten worden van het ene op het andere moment verbroken of kwijnen langzaam weg. Partnerrelaties die voorheen niet erg solide waren maken meer kans om door de detentie in een breuk te resulteren. Hoe langer de detentie duurt, hoe meer relaties blijken stuk te lopen. Een groot aantal gewijzigde samenlevingsverbanden na de detentie illustreert dit. Ook vrienden of kennissen waarop men kan terugvallen kunnen een erg belangrijke rol spelen. Maar een vriendenkring in stand houden tijdens de detentie is geen evidentie, laat staan een nieuwe vriendenkring opbouwen buiten de muren. Nieuwe relaties aangaan die verder reiken dan de gevangensmuren is door velen gewenst maar slechts voor een enkeling realiteit. Tegelijkertijd wordt vastgesteld dat het beschikken over een ondersteunend sociaal netwerk een – misschien wel dé – cruciale factor is om terug een geslaagde start te kunnen nemen na een vrijheidsberoving. Dreigende thuisloosheid is vooral voor alleenstaanden en gedetineerden zonder ondersteunend netwerk een reëel probleem. Zowel het behouden van de eigen woning als het vinden van een nieuwe woning na detentie zijn moeilijk realiseerbaar zonder hulp van buitenaf.

Geen toegang tot maatschappelijke dienstverlening

De detentie sluit letterlijk af van het maatschappelijk leven. Ook de rechtstreekse toegang tot hulpvoorzieningen in de samenleving wordt onttrokken. Enkel die

⁷ Meer hierover kan gelezen worden in Van Limberghen, G. & van der Plancke, V. 'Sociale zekerheid van (ex)gedetineerden en hun verwanten', *die Keure*, 2008, p. 438.

⁸ "Toen ik uit de gevangenis kwam was ik eerst naar het OCMW gegaan omdat zij mij moesten helpen. Het OCMW zei: 'Wij kunnen u niet helpen, u moet eerst naar het syndicaat gaan'. Bij het syndicaat zieden ze: 'We kunnen u niet helpen, u moet eerst naar de VDAB gaan'. Daar vroegen ze mijn pas, maar ik had geen pas. Dan zeiden ze: 'Ja, dan kunnen we u niet helpen, ga eerst naar de politie'. De politie zei: 'wij kunnen u niet helpen, een pas moet ge aan de gemeente doen', omdat hij niet gestolen was, maar ik hem verloren had. Toen ging ik naar de gemeente, en daar moesten ze pasfoto's hebben. Maar ja, voor pasfoto's had ik geld nodig. Dus ben ik terug naar het OCMW gegaan waar ik in het begin was. Maar daar gaven ze me hetzelfde antwoord: 'we kunnen u niet helpen, ge moet u eerst laten inschrijven in het syndicaat...'. De cirkel was rond." *Uit: Van Regenmortel, T., Demeyer, B., Vandenbempt, K. & Van Damme, B. 'Zonder (t)huis. Sociale biografieën van thuislozen getoetst aan de institutionele en maatschappelijke realiteit'. Hiva & Uitgeverij L'Annoo, 2006, pag. 107.*

voorzieningen die een stap zetten naar de gevangenis liggen binnen het bereik van gedetineerden.

Vanuit de Vlaamse gemeenschap zijn de afgelopen jaren inspanningen gedaan om maatschappelijke voorzieningen in het bereik te brengen van gedetineerden. Met het Strategisch plan voor hulp- en dienstverlening aan gedetineerden⁹ zijn grote stappen gezet om het welzijnswerk, recent ook de geestelijke gezondheidszorg, de VDAB, onderwijs en vormingsinitiatieven de gevangenis binnen te brengen. Maar een aantal spelers met bijzondere relevantie ter voorkoming van thuisloosheid ontbreken op het terrein: de OCMW's, de sociale huisvesting en sociale verhuurkantoren. Het dienstverleningsaanbod van OCMW's kan nochtans heel wat betekenen voor gedetineerden. Inzake de toekenning van het leefloon is de uitsluiting van gedetineerden bij wet geregeld.¹⁰ Zolang zij ingeschreven zijn op de 'rol van een strafinrichting' vallen zij ten laste van justitie en wordt een eventuele betaling van het leefloon opgeschort. Maar een OCMW heeft heel wat meer te bieden.¹¹ Op het vlak van huisvestingsproblemen kunnen zij inspanningen leveren om cliënten te ondersteunen bij het betalen van een huurwaarborg. Sommige OCMW's geven een vorm van huurtoelage. In een aantal gevallen kan men beroep doen op een installatiepremie. Vaak betaalt het OCMW ook (een gedeelte van) de dagprijs wanneer een thuisloze wordt opgevangen in een residentieel opvangcentrum maar de kost hiervan zelf niet kan betalen. Naast deze financieel - administratieve dienstverlening kunnen zij cliënten begeleiden en toeleiden naar de private en sociale huurmarkt: het ter beschikking stellen van een overzicht van goedkope huurwoningen, bemiddelen met huisbazen, nagaan of de cliënt voldoet aan de inschrijvingsvoorwaarden, de betrokkene informeren en desgevallend bijstaan bij de inschrijvingsprocedure en -formaliteiten voor de sociale huisvesting, nagaan of er voorrangregels van toepassing zijn en deze bepleiten,...

In de praktijk wordt aan gedetineerden deze brede waaier aan dienstverlening ontzegd. OCMW's richten zich niet tot gedetineerden. In het beste geval kan je tijdens een uitgangspersmissie proberen te verkrijgen dat één en ander al voorbereid wordt. Een enkel OCMW doet al eens een extra inspanning: de goodwill van de betrokken medewerker is hierin doorslaggevend. Ook de opdracht van het OCMW ten aanzien van gedetineerden in een bijzondere strafuitvoeringsmodaliteit (halve vrijheid, elektronisch toezicht, uitgangspersmissie en penitentiair verlov) is onvoldoende duidelijk,

en wordt doorgaans dan ook zeer minimalistisch ingevuld.

Het onvoorspelbare van de vrijlating

Het Belgische strafuitvoeringsbeleid houdt in dat iedere gedetineerde vervroegd kan vrij gaan. De vervroegde invrijheidsstelling is een 'subjectief recht': iedere gedetineerde komt hiervoor in aanmerking mits hij aan een aantal voorwaarden voldoet.¹²

Deze werkwijze houdt heel wat voordelen in: men kan de vrijlating afstemmen op de individuele situatie van de betrokkene en diens reclasseringsvooruitzichten. Bij het formuleren van voorwaarden gekoppeld aan de vervroegde invrijheidsstelling houdt men een vorm van toezicht en kan men indien nodig corrigerend optreden. Keerzijde van dit systeem is dat de datum waarop men vrij gaat niet met zekerheid kan voorspeld worden. Enkel wie 'kiest' de straf tot strafeinde uit te zitten weet precies wanneer hij de gevangenis zal verlaten.

Net dat onvoorspelbare van de vrijlating wordt als één van de belangrijkste pijnpunten in het zoeken naar stabiele huisvesting vanuit de gevangenis gezien. Het maakt het huren van een woning quasi onmogelijk. Soms gaan gedetineerden, anticiperend op een verwachte vrijlating, vanuit de gevangenis reeds een huurovereenkomst aan. Dit betekent niet enkel in een huurwaarborg voorzien, maar vaak ook een aantal maanden huur vanuit de gevangenis betalen. Ook doorstroming naar de thuislozenzorg wordt door de onduidelijke datum van vrijlating erg bemoeilijkt.

Reclasseringsverwachtingen en een perspectief op wonen

De mate waarin justitie reclasseringsverwachtingen stelt hangt samen met de opgelegde straf. Gedetineerden die een straf van minder dan 1 jaar uitzitten worden zonder meer vrijgelaten na het uitzitten van een deel van de straf. Voor straffen van 1 tot en met 3 jaar worden vandaag minimale verwachtingen gesteld: de directeur dient na te gaan of de betrokkene in de mogelijkheid verkeert om in zijn materiële behoeften te voorzien.¹³ In de praktijk blijkt dit eerder een formaliteit en worden zij vaak zonder duidelijk perspectief op huisvesting in vrijheid gesteld.

Voor een aanzienlijk deel van de groep kortgestrafte

⁹ Goedgekeurd door de Vlaamse regering in 2000. Sinds 2008 in uitvoering in alle Vlaamse gevangenis.

¹⁰ Wet van 26 mei 2002 betreffende het recht op maatschappelijke integratie (ook gekend als 'leefloonwet'), B.S., 31 juli 2002, art. 23, par. 3.

¹¹ Organieke wet betreffende de OCMW's van 8 juli 1976, B.S. 5 augustus 1976, err., B.S. 26 augustus 1976.

¹² Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, B.S. 15 juni 2006.

¹³ Ministeriële omzendbrief nr. 1771 van 17 januari 2005 betreffende de voorlopige invrijheidsstelling. In de toekomst zal de vervroegde invrijheidsstelling van kortgestrafte toegekend worden door de strafuitvoeringsrechter.

gedetineerden valt, indien zij voorlopig gehecht werden, de periode van voorlopige hechtenis nagenoeg samen met de uit te zitten straf tijd. Dit betekent dat zij zeer kort volgend op de veroordeling de gevangenis mogen verlaten. Vaak is deze periode te kort om nog stappen naar een duurzame huisvestingsoplossing te zetten. Wie dan niet terecht kan bij bekenden of de weg niet kent naar crisisopvang staat letterlijk met hebben en houden op straat.

Gedetineerden met een straf van meer dan drie jaar verschijnen voor de strafuitvoeringsrechtbank. Bij hen wordt strenger toegezien op het perspectief op sociale reïntegratie en de reclasseringsvooruitzichten. Zij moeten een sociaal reclasseringsplan kunnen voorleggen. Hierin is het beschikken over onderdak één van de cruciale pijlers.¹⁴ Maar hier opent een vicieuze cirkel: zonder perspectief op dit vlak komen zij niet vrij terwijl er onvoldoende mogelijkheden en heel wat structurele problemen zijn waardoor velen deze voorwaarde niet kunnen invullen.

Alle betrokken actoren kennen deze realiteit, maar het ontbreekt aan overleg tussen strafuitvoeringsrechtbanken en sociale voorzieningen om hierop passende antwoorden te zoeken.

Hulp bij de voorbereiding van de reclassering?

Een dak boven je hoofd vinden vanuit de gevangenis is geen evidentie. Er mag verwacht dat alle gedetineerden hierin worden bijgestaan. De psychosociale dienst van de gevangenis en de dienst Justitieel Welzijnswerk (JWW) hebben hierin een opdracht: zij staan samen in voor een optimale detentiebegeleiding en voorbereiding van de reclassering. Voor de PSD staat begeleiding en opvolging van het penitentiair traject en expertenadvies met betrekking tot het toekennen van bijzondere strafuitvoeringsmodaliteiten (een uitgangspersmissie, elektronisch toezicht, een voorwaardelijke invrijheidsstelling,...) voorop. JWW gaat aan de slag met vragen, noden en verwachtingen van gedetineerden vertrekkende van diens recht op hulp- en dienstverlening.¹⁵ Maar ook hier speelt het onderscheid tussen kort- en langgestraften.

Langgestraften worden, via de procedure van de voorwaardelijke invrijheidsstelling welke de opmaak van een reclasseringsplan impliceert, aangezet om

hun vrijlating voor te bereiden. Maar ook de diensten van de gevangenis en van de gemeenschap worden via dit reclasseringsplan op hun verantwoordelijkheid aangesproken: zij dienen de betrokkenen immers te ondersteunen bij de opmaak en invulling ervan. De PSD spreekt gedetineerden hierop actief aan en ziet er op toe dat er een reclasseringsplan wordt uitgewerkt. JWW ondersteunt gedetineerden bij het uitstippelen en concretiseren van een eigen toekomstproject, wat zijn weergave vindt in het voor te leggen reclasseringsplan. De verplichting van het reclasseringsplan houdt dus een hefboom in naar bijstand, begeleiding en ondersteuning. Volgens gegevens van de FOD Justitie verliep van alle invrijheidsstellingen in 2007 slechts 4,5% via de procedure van voorwaardelijke invrijheidsstelling.¹⁶

Voor voorlopig gehechten en kortgestraften ontbreekt de hefboom van het reclasseringsplan. Justitie stelt deze groepen nagenoeg geen verwachtingen met het oog op de vrijlating, waardoor het vaak, zo blijkt, ook aan begeleiding en voorbereiding van die vrijlating schort. Omdat de adviesopdracht van de PSD vandaag vooral speelt ten aanzien van langgestraften dreigt de veel grotere groep kortgestraften aan hun aandacht te ontsnappen. Het betreft nochtans de hoofdmoot van alle invrijheidsstellingen. Ook voor gedetineerden die strafeinde 'kiezen' gaat de adviesopdracht van de PSD niet op. Ook diensten JWW bereiken niet alle gedetineerden. Vooral gedetineerden die actief een hulpvraag stellen vinden de weg naar de hulpverlening. Diegenen die minder snel vooruit kijken, geen potentiële problemen zien, minder mondig zijn, de weg niet kennen of eerdere negatieve ervaringen hadden met de hulpverlening zetten deze stap vaak niet.¹⁷ Uit de praktijk blijkt dan ook dat heel wat gedetineerden zonder voorbereiding vrij gaan, of dat met deze voorbereiding veel te laat van start wordt gegaan.¹⁸ Uiteraard vraagt een proactieve houding ten aanzien van alle gedetineerden een personeelsbezetting die hiermee in verhouding is.

Een drempel naar de sociale huisvestingsmarkt

De private huurmarkt is voor de meeste gedetineerden onbetaalbaar. Wat wel betaalbaar is, is vaak van bedroevende kwaliteit. In verschillende steden hokken ex-gedetineerden samen in zeer minderwaardige woningen, in woonkazernes, in erbarmelijke wijken. Hun

14 De relevantie hiervan vinden we beschreven in beleidsdocumenten uit het Verenigd Koninkrijk: gedetineerden die de gevangenis thuisloos verlaten hebben twee keer meer risico om binnen de twee jaar in de criminaliteit te vervallen. 'Guide to the housing and housing related support options for offenders and people at risk of offending', Office of the deputy Prime Minister, UK, 2005.

15 Samenwerkingsakkoord van 28 februari tussen de staat en de Vlaamse gemeenschap inzake de sociale hulpverlening aan gedetineerden met het oog op hun sociale reïntegratie, B.S. 18 maart 1994 en 10 april 2001.

16 Justitie in cijfers 2008.

17 Met het Strategisch plan voor hulp- en dienstverlening aan gedetineerden is een proactieve en volgehouden aandacht voor alle gedetineerden voorop gesteld. De actuele mankracht van diensten justitieel welzijnswerk laat dit niet toe.

18 Een goed reclasseringsplan start met een goede detentieplanning. De Basiswet is hierin veelbelovend: met alle gedetineerden moet een individueel detentieplan worden opgemaakt, en dit werk moet vanaf de start van de detentie worden aangevat (art. 35 tot 40). Maar deze bepalingen zijn nog niet in werking, en het ziet er niet naar uit dat dit snel zal veranderen.

reïntegratiekansen worden hiermee sterk ingeperkt. De sociale huurmarkt zou voor velen een menswaardiger oplossing kunnen betekenen maar de instroom van (dakloze) gedetineerden in de sociale woonmarkt verloopt moeilijk. De wachtlijsten voor sociale huurwoningen zijn zeer lang, het aandeel sociale woningen op de totale huurmarkt veel te klein. Dit is een realiteit waar ook andere kwetsbare groepen mee geconfronteerd worden. Maar een aantal mechanismen maakt het voor gedetineerden extra moeilijk om in de sociale huisvesting in te stromen.

Zo is de inschrijvingsprocedure die sociale huisvestingsmaatschappijen (SHM's) hanteren onvoldoende afgestemd op de leefwereld van gedetineerden. De gevraagde administratie is zeer moeilijk te regelen vanuit een detentiesituatie. Gezien lange wachtlijsten is snel inschrijven de boodschap, maar dit zonder uitgangspemissies vanuit de gevangenis regelen is een hele opgave. Het verzamelen van de nodige documenten is vaak een huzarenwerk, waarbij ook hulpverleners moeilijk de weg vinden. De regels voor inschrijving blijken ook zeer onduidelijk en te verschillen van regio tot regio. Soms wordt zelfs aangegeven dat inschrijving vanuit detentie niet mogelijk is. Niet zelden wordt een uittreksel uit het strafregister gevraagd.

Bovendien sluit de voorrangregeling voor inwoners van de gemeente of streek¹⁹, toegepast door heel wat SHM's, een deel van de gevangenispopulatie bij voorbaat uit. Heel wat gedetineerden hebben immers een chaotisch woonverleden. Het is niet duidelijk hoe een verblijf in de gevangenis hierin moet verrekend worden. Schort de detentie deze periode op? Wat indien men gedomicilieerd was in de gevangenis?... Bovendien wordt in een aantal gevallen de voorwaarde geformuleerd dat een gedetineerde zich niet terug mag vestigen in de eigen stad (bijvoorbeeld wanneer het slachtoffer daar woont en contacten verboden zijn). In die gevallen moet men zich zoiezo richten tot voorzieningen uit andere regio's.

Men mag tot twee maal toe een sociale huurwoning weigeren. Een woning bemachtigen tegen het moment dat men vrijkomt vraagt dan ook heel wat geluk en kunst- en vliegwerk van alle betrokken partijen.

De sociale verhuurkantoren (SVK's) laten tot op heden een meer geïndividualiseerde beslissing op basis van de reële nood van de betrokkene toe. Een aantal SVK's houdt hierbij specifiek rekening met een detentiesituatie. Opvallend is echter dat de SVK's heel beperkt gekend zijn in de gevangenis.

Opmerkelijk is dat het Strategisch plan voor hulp- en dienstverlening aan gedetineerden de (sociale) huisvestingssector buiten beschouwing laat. Noch op beleidsniveau, noch in de lokale praktijken is deze sector

een gesprekspartner. Ook in de huisvestingsreglementering van het Vlaams Gewest komen gedetineerden als doelgroep niet voor.

Een drempel naar de thuislozenzorg

Niet voor alle gedetineerden is de huurmarkt een oplossing. Bij een plotse vrijlating is de huisvestingsnood een acuut probleem dat een onmiddellijke oplossing vraagt.

Opname in de crisisopvang is soms het enige alternatief. Een structurele samenwerking met crisisopvang blijkt echter onbestaande of onvoldoende uitgewerkt. Crisisnetwerken zijn niet overal voldoende uitgebouwd en er bestaan nagenoeg geen specifieke afspraken ten behoeve van gedetineerden. Er kan terecht de vraag gesteld waarom in regio's met een gevangenis ook op dit vlak geen specifieke voorzieningen getroffen worden.

Een aantal gedetineerden heeft na vrijlating nood aan meer dan enkel een dak boven het hoofd. Opname in een onthaalcentrum voor thuislozen kan in die situaties een oplossing zijn. Soms wordt dit ook als voorwaarde voor een vervroegde vrijlating gesteld.

Ervaringen van diensten JWW geven aan dat de instroom van (ex)gedetineerden in de opvangcentra in verschillende regio's niet van een leien dakje loopt. Er is een algemeen aanvoelen dat de bereikbaarheid en toegankelijkheid van residentiële voorzieningen in de thuislozenzorg voor deze doelgroep onvoldoende is. Hierin zouden verschillende zaken meespelen.²⁰

Reacties van gedetineerden duiden op een imago-probleem: "je gaat op kostschool". Men verwacht zich aan zeer strikte leefregels, gebrek aan vrijheid, geen zakgeld,... De dagprijs schrikt af, zeker voor beperkte inkomens. Ook de aard van de residentiële opvang schrikt af: het leven in groep zien velen als bedreigend.

Daarnaast worden instroomcriteria vaak als te streng ervaren. Zo zou in verschillende opvangcentra eerder druggebruik een uitsluitingscriterium zijn. In een aantal gevallen wordt een quorum voor het aantal ex-gedetineerden gehanteerd: de hulpvraag van de betrokkene is dan ondergeschikt aan diens justitieel statuut. En er is het aanvoelen dat bij eerdere negatieve ervaringen verschillende opvangcentra niet geneigd zijn iemand een tweede kans te geven. Bovendien wordt van cliënten een zekere mondigheid bij het formuleren van de hulpvraag verwacht.

Maar ook een strikte intakeprocedure maakt instroom vanuit de gevangenis erg moeilijk. Voorlopig gehechten kunnen niet zelf op intakegesprek komen en in

¹⁹ Men dient in de laatste 6 jaar minstens 3 jaar gewoond te hebben in de gemeente waar de toe te wijzen sociale huurwoning ligt of in de gemeente waarin de maatschappij woningen verhuurt.

²⁰ In een aantal regio's zijn belangrijke stappen gezet om de instroom van gedetineerden beter te laten verlopen; goede samenwerkingsafspraken met en tussen opvangcentra, justitieel welzijnswerk en de gevangenis zorgen er voor dat gedetineerden effectiever en efficiënter kunnen instromen. Deze voorbeelden verdienen opvolging in andere regio's.

heel wat regio's zetten opvangcentra de stap naar de gevangenis niet. Veroordeelden kunnen op intake via een uitgangspersmissie, maar complexe en tijdrovende intakeprocedures staan vaak haaks op de eerder logge penitentiaire realiteit of de nood aan snelle besluitvorming.

Ook de onvoorspelbare datum van vrijlating is een erg moeilijk gegeven in een vaak overbevraagde setting. Soms wil men een bed wel enkele dagen vrijhouden, maar doorgaans bieden opvangcentra deze mogelijkheid niet.

Tot slot speelt ook een strikte regiogebonden werking in het nadeel van heel wat gedetineerden. Veel gedetineerden hebben nog weinig binding met de oorspronkelijke regio. Soms kiezen ze eerder opnieuw te beginnen in een nieuwe omgeving, of worden ze hiertoe vanuit justitie gedwongen. De knelpunten ten aanzien van de sociale huisvesting gaan ook hier op.

Echter, niet alle thuisloze gedetineerden hebben nood aan of vraag naar een residentiële begeleiding. Soms zoeken zij enkel een dak boven het hoofd, maar kloppen zij bij gebrek aan toegang tot de huisvestingsmarkt bij een onthaalcentrum aan. Voor heel wat gedetineerden zou een vorm van ambulante woonbegeleiding meer gepast zijn, maar ook hier speelt een probleem van toegankelijkheid.

In globo kan gesteld dat gevangeniswereld en thuislozenzorg elkaar – wat zijn eigenheden, mogelijkheden en beperkingen van beide leefwerelden? – onvoldoende kennen. Ook met het Strategisch plan voor hulp- en dienstverlening aan gedetineerden worden op dit vlak geen impulsen gegeven of kaders gecreëerd.

Nood aan overgangsvoorzietingen

Een onduidelijke vrijlatingsdatum, geen financiële middelen, geen mogelijkheden om tijdens de detentie een startbudget op te bouwen, geschrapt uit het bevolkingsregister, geen plaats in een opvangcentrum, op de wachtlijst voor een sociale woning,...

Het is geen sinecure om de wereld in de gevangenis en die buiten de muren naadloos op elkaar te laten aansluiten. Het ontbreekt vandaag aan specifieke overgangsvoorzietingen om de kloof tussen deze 2 werelden te overbruggen.

Misschien kan het regime van beperkte detentie een antwoord bieden. Dit systeem laat toe dat de gedetineerde overdag een inkomen kan verwerven en zodoende financiële reserves voor een huurwaarborg en maandelijkse huur opbouwt. Bovendien heeft hij de vrijheid om de huurmarkt te verkennen en desgeval-

lend een huurovereenkomst aan te gaan.

Maar met een 150-tal plaatsen op een totale gevangenis capaciteit van 8.560 is dit systeem niet erg uitgebouwd. Ook het regime van toepassing tijdens een beperkte detentie blijkt zeer beperkt: de betrokkenen mogen geen contacten hebben met andere gedetineerden, wat hen bij voorbaat uitsluit van deelname aan activiteiten in de gevangenis. In de afdelingen voor beperkte detentie worden nagenoeg geen weekend- of avondactiviteiten op maat aangeboden. Ook de toegang tot sociale hulpverlening van PSD of gemeenschapsvoorzietingen is minimaal gezien deze actoren vooral aanwezig zijn tijdens kantooruren. En omdat de betrokkenen formeel nog gedetineerd zijn – zij staan 'op de rol van de gevangenis' – worden zij eveneens van een aantal diensten buiten uitgesloten.

Hoe verder?

Het schoentje knelt op tal van vlakken. Thuisloosheid na detentie voorkomen vraagt daarom ingrijpen in het justitieel én in het sociaal beleid. Een eerste analyse leidt tot de volgende aanbevelingen.²¹ Deze nemen beide werelden in het vizier, en dienen steeds geconcretiseerd op beleidsniveau (macro), op niveau van de betrokken organisaties en instellingen (meso) en op het niveau van het individu (micro).

1. Er dient een actief beleid gevoerd inzake sociaal-administratieve rechten van gedetineerden. De sociale bescherming van gedetineerden vraagt een coherente, samenhangende en toegankelijke regelgeving waarin rechten behouden blijven. Daarnaast dient in elke gevangenis een proactief beleid gevoerd om schrapping uit het bevolkingsregister te voorkomen. De mogelijkheid van een referentie-adres in de gevangenis moet onderzocht.
2. De kloof tussen de justitiële wereld en de sociale en hulpverleningsrealiteit moet overbrugd zodat problemen op het raakvlak in dialoog kunnen gebracht. Dit vraagt verbindingsfiguren²² en structurele overlegkanalen tussen beiden.
3. Een wezenlijk kenmerk in de weg naar thuisloosheid is het wegvallen van bindingen. De detentie moet er maximaal op gericht zijn om gedetineerden aansluiting te laten vinden bij formele en informele netwerken en voorzieningen in de samenleving.
4. Het recht op maatschappelijke dienstverlening mag niet ophouden aan de gevangensmuren. De brede

21 Voor meer achtergrond bij deze aanbevelingen en een blik op enkele goodpractices verwijst ik naar Demeersman, T. 'Thuisloosheid na detentie. Beleidsdossier', Steunpunt Algemeen Welzijnswerk, 2008, p. 39.

22 Naar voorbeeld van de aangekondigde zorgcoördinatoren t.b.v. geïnterneerden en de verbindingsmagistraten in jeugdzaken. Misschien kunnen de assessoren bij de strafuitvoeringsrechtbanken en de Vlaamse beleidsmedewerkers in het kader van het Strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden hierin een rol opnemen?

waaiër aan OCMW-dienstverlening moet dan ook in het bereik worden gebracht van gedetineerden, en dit reeds van bij de aanvang van de detentie. De mogelijkheid tot het oprichten van een OCMW-antennepost per gevangenis moet worden onderzocht en de inhoudelijke en territoriale bevoegdheid van OCMW's t.a.v. gedetineerden moet worden uitgeklaard, helder gecommuniceerd en toegepast.

5. Het recht op wonen is een autonoom recht dat los staat van de strafrechtelijke situatie van de betrokkene. Hulp om aan dit recht invulling te geven mag niet aan justitiële prioriteiten (zoals prioritaire aandacht voor langgestraften) verbonden worden. Dit vraagt dat hulporganisaties en maatschappelijke diensten zich onafhankelijk van justitie profileren.
6. De Basiswet gevangeniswezen, gestoeld op een rechtenbenadering van gedetineerden, dient met prioriteit in uitvoering gebracht. De bepalingen over de individuele detentieplanning zijn ook in het licht van deze thematiek cruciaal.
7. Het verbaast dat de pijler 'wonen' niet opgenomen

is in het Vlaams Strategisch plan voor hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Dit wijst op een gebrek aan oriëntatie binnen het Vlaamse beleid naar het leven na de detentie. Mogelijkheden en aanknopingspunten binnen het Vlaamse woon- en huisvestingsbeleid moeten actief aangegrepen worden ten behoeve van gedetineerden.

8. In het verlengde van het voorgaande dienen verbeterstrategieën en samenwerkingsverbanden uitgezet tussen de gevangeniswereld, welzijn, thuislozenzorg en (sociale) huisvestingsmarkt. Dit zowel op lokaal als centraal niveau. Afstemming tussen verschillende realiteiten en problemen van toegankelijkheid zijn hier aan de orde. Ook de nood aan specifieke overgangsvoorzieningen moet verder onderzocht, rekening houdend met de lokale eigenheden van elke gevangenis en van het opvangaanbod in die regio.

Thuisloosheid na detentie is een reëel probleem. Als specifieke maatregelen uitblijven kan verwacht dat dit probleem, alleen al gezien het steeds stijgende aantal opsluitingen, zal blijven toenemen.

Voorwaardelijke invrijheidgestelden onder de vleugel van de strafuitvoeringsrechtbanken

Onderzoek bij een populatie voorwaardelijk invrijheidgestelden na één jaar werking ¹

Eric Maes *

Met ingang van 1 februari 2007 werden in België de zogenaamde strafuitvoeringsrechtbanken operationeel.² Deze strafuitvoeringsrechtbanken, multidisciplinair samengesteld en deel uitmakend van de rechtbanken van eerste aanleg³, buigen zich – in toepassing van de wet van 17 mei 2006⁴ – over de toekenning van een aantal belangrijke modaliteiten van strafuitvoering: beperkte detentie, elektronisch toezicht, voorwaardelijke invrijheidstelling (VI), voorlopige invrijheidstelling met het oog op verwijdering van het grondgebied of met het oog op overlevering. Ze zijn thans bevoegd voor veroordeelden tot vrijheidsstraffen waarvan het totale uitvoerbaar gedeelte van de te ondergane vrijheidsstraf(fen) meer dan drie jaar gevangenisstraf bedraagt.⁵

De onderzochte populatie heeft betrekking op gedetineerden die tussen 1 februari 2007 en 31 december 2007 voorwaardelijk in vrijheid werden gesteld op grond van een beslissing van de strafuitvoeringsrechtbanken én waarvoor in de voormelde databank (in de module 'SUR') enige (minimale) registratie plaatsvond.⁷ In totaal gaat het hierbij om 631 gedetineerden.⁸

Deze onderzoekspopulatie (n=631) dekt meer dan 80% van alle invrijheidstellingen die in de loop van het (volledige) jaar 2007 werden uitgevoerd (n=754)⁹: In dit laatste cijfer zijn trouwens nog een aantal invrijheidstellingen meegeteld die werden uitgevoerd naar aanleiding van beslissingen door de vroegere commissies voor de voorwaardelijke invrijheidstelling, de historische voorlopers van de strafuitvoeringsrechtbanken.

Onderzoekspopulatie en methodologie

In deze bijdrage wordt gerapporteerd over (een deel van) de praktijk van de strafuitvoeringsrechtbanken (in 2007), op basis van een analyse van gegevens die in de penitentiaire databank SIDIS-GRIFFIE (DG EPI) werden geregistreerd.⁶

De gegevens geregistreerd in de module 'SUR' werden gerelateerd aan verschillende data die afkomstig zijn uit een aantal andere gegevenstabellen van de databank SIDIS-GRIFFIE. Als zodanig werd in de analyse diverse relevante informatie betrokken, zoals: biografische kenmerken (geslacht, leeftijd), strafrechtelijke (wettelijke toestand) en detentiekennmerken (gevangenis van opsluiting en invrijheidstelling, detentieregime), en allerhande relevante data voor de berekening van welbepaalde termijnen (datum aanvang detentie en

* Eric Maes is onderzoeker bij het Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC) van de Federale Overheidsdienst (FOD) Justitie.

1 Deze bijdrage kwam tot stand in het kader van het NICC-onderzoeksproject 'Productie en exploitatie van gegevens betreffende de toepassing van de wet houdende oprichting van strafuitvoeringsrechtbanken en de wet betreffende de externe rechtspositie van gedetineerden.'

2 Wet 17 mei 2006 houdende oprichting van strafuitvoeringsrechtbanken, B.S. 15 juni 2006.

3 Er bestaan thans vijf strafuitvoeringsrechtbanken, namelijk in elk ressort van het Hof van Beroep. Sommige strafuitvoeringsrechtbanken hebben meerdere kamers: deze te Brussel (twee Frans- en één Nederlandstalige kamer), Luik (twee kamers), Gent (twee kamers), en – sedert 1 februari 2009 – Antwerpen (eveneens twee kamers). De territoriale bevoegdheid van de strafuitvoeringsrechtbanken (-kamers) is geregeld bij K.B. van 29 januari 2007 tot vaststelling van de territoriale bevoegdheid van de strafuitvoeringsrechtbanken (B.S. 1 februari 2007), gewijzigd door het K.B. van 12 december 2008 tot wijziging van het koninklijk besluit van 29 januari 2007 tot vaststelling van de territoriale bevoegdheid van de strafuitvoeringsrechtbanken (B.S. 19 december 2008).

4 Wet 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, B.S. 15 juni 2006. (verder: Wet Externe Rechtspositie).

5 Ten aanzien van veroordeelden met een straf totaal tot en met drie jaar zal op termijn in principe de alleenzettelende strafuitvoeringsrechter uitspraak doen. Dit luik van de wet van 17 mei 2006 is tot op heden nog niet in werking getreden.

6 Met dank aan dhr. Willy Van Den Bergh en dhr. Samuel Deltenre van het Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen (DG EPI) voor het ter beschikking stellen van de dataset (ontvangen in februari 2008) en het verstrekken van bijkomende nuttige inlichtingen tijdens het proces van dataverwerking.

7 In deze module die gecreëerd werd naar aanleiding van de inwerkingtreding van de Wet Externe Rechtspositie, worden gegevens geregistreerd met betrekking tot een aantal acties in het kader van de verschillende procedures op het vlak van de externe rechtspositie (datum en aard van het verzoek en/of advies, datum zitting, datum en aard van de beslissing, ...).

8 Concreet gaat het om 131 gedetineerden voorwaardelijk invrijheidgesteld door de strafuitvoeringsrechtbank Antwerpen (20,8%), 67 door de strafuitvoeringsrechtbank Bergen (10,6%), 131 door de strafuitvoeringsrechtbank Gent (20,8%), 142 door de strafuitvoeringsrechtbank Luik (22,5%), en 159 door de strafuitvoeringsrechtbank Brussel (25,2%). Voor één geval was het niet duidelijk welke rechtbank tot voorwaardelijke invrijheidstelling had besloten. Deze cijfers zeggen echter niets over een al dan niet restrictievere praktijk inzake VI-toekenning naargelang strafuitvoeringsrechtbank. Daarvoor moet immers worden uitgegaan van het totaal aantal dossiers dat voor voorwaardelijke invrijheidstelling wordt ingediend: de VI-toekenningsgraad is dan het percentage positieve beslissingen berekend op het totaal aantal (eind)beslissingen tot toekenning of weigering van VI.

9 FOD Justitie, Justitie in cijfers 2008, p. 51.

opsluiting, VI-toelaatbaarheidsdatum, datum einde straf, datum uitvoering voorwaardelijke invrijheidstelling, datum definitieve invrijheidstelling, ...).

Overzicht van de belangrijkste resultaten

In wat volgt, overlopen we de belangrijkste resultaten die uit onze analyse naar voren komen. Volgende aspecten worden onderscheiden: biografische en strafrechtelijke kenmerken van de invrijheidgestelden, enkele detentiegegevens, relevante termijnen, en de voorafgaande advies- en beslissingspraktijk.

Biografische en strafrechtelijke kenmerken

De onderzoekspopulatie is overwegend van het mannelijke geslacht (95,2%). Dit verwondert niet aangezien vrouwen ook een zeer sterke minderheid uitmaken binnen de gemiddelde dagpopulatie gedetineerden. Hun aandeel schommelt rond de 5%.¹⁰

Het gaat overwegend om een jonge populatie. De gemiddelde leeftijd bij opsluiting bedraagt 32,3 jaar (mediaan¹¹: 30 jaar), bij invrijheidstelling 35,9 jaar (mediaan: 33 jaar). Op het ogenblik van de invrijheidstelling was de jongste gedetineerde 21 jaar oud, de oudste 75 jaar. Ongeveer vier op de vijf voorwaardelijk invrijheidgestelde gedetineerden (81,5%) valt binnen de leeftijdsgroep 25 tot en met 49 jaar (leeftijd op het ogenblik van invrijheidstelling; zie tabel 1). De belangrijkste leeftijdscategorieën zijn de categorie 25 t.e.m. 29 jaar en 30 t.e.m. 34 jaar, met telkens bijna een kwart van alle invrijheidgestelden.

De leeftijdsstructuur van de VI-ers verschilt echter ook naargelang de (bevoegde) strafuitvoeringsrechtbank. De jongste gedetineerden zijn terug te vinden bij de strafuitvoeringsrechtbank te Bergen en bij de Franstalige kamers van de Brusselse strafuitvoeringsrechtbank, met een mediaanleeftijd (bij opsluiting) van 29 resp. 28 jaar (gemiddeld: 30,3 resp. 30,2 jaar). De Nederlandstalige strafuitvoeringskamer te Brussel kent dan weer een ietwat oudere populatie (mediaan: 34,5 jaar; gemiddeld: 36,0 jaar).

Naar aard en duur van de straf(fen) toe (d.i. de wettelijke toestand op het ogenblik van invrijheidstelling; zie fig. 1) wordt de grootste groep gevormd door de correctioneel veroordeelden met een straftotaal van meer dan 5 jaar (48,8%), gevolgd door de correctioneel

veroordeelden met een straftotaal van meer dan 3 jaar tot en met 5 jaar (40,1%). Crimineel veroordeelden vertegenwoordigen iets meer dan 1/10 van de voorwaardelijk invrijheidgestelden. Deze groep omvat veroordeelden tot levenslange vrijheidsstraf (2,4%) en veroordeelden tot een tijdelijke criminele straf (8,7%).

Enkele detentiegegevens

Bijna twee-derde (63,4%) van de gedetineerden die in 2007 voorwaardelijk in vrijheid werd gesteld, werd in de gevangenis opgesloten in de jaren 2004-2006.¹² Een beperkt aantal opsluitingen gaat echter terug tot eind jaren '80 – begin jaren '90 van vorige eeuw. Bovendien dient ook rekening gehouden te worden met het feit dat het hier enkel gaat om gedetineerden die daadwerkelijk in vrijheid werden gesteld. Een aantal andere gedetineerden verblijft ook al lange tijd in detentie en kon (voorlopig) nog niet van een VI genieten.

Vooraf drie inrichtingen tekenen voor het grootste aantal opsluitingen, met in dalende orde: Vorst/Forest (124 opsluitingen), Antwerpen (n=91) en Lantin (n=60). Dit resultaat ligt in de lijn met de vaststellingen die werden gedaan in het kader van vroeger onderzoek in verband met de toepassing van de voorlopige hechtenis. Daarin werd geconstateerd dat ongeveer de helft van het aantal opsluitingen onder aanhoudingsmandaat in voormelde drie inrichtingen plaatsvond.¹³

Tabel 1: leeftijd op het ogenblik van VI

	N	%	leeftijd
	0	0	16-17 j.
	0	0	18-19 j.
	48	7,6	20-24 j.
81,5 %	147	23,3	25-29 j.
	151	23,9	30-34 j.
	92	14,6	35-39 j.
	69	10,9	40-44 j.
	55	8,7	45-49 j.
	34	5,4	50-54 j.
	16	2,5	55-59 j.
	10	1,6	60-64 j.
	6	1,0	65-69 j.
	1	0,2	70-74 j.
	2	0,3	≥ 75 j.
	631	100	
gemiddelde	35,92 j.		
mediaan	33 j.		
minimum	21 j.		
maximum	75 j.		

¹⁰ Binnen de gemiddelde dagelijkse gevangenisbevolking (excl. elektronisch toezicht) vertegenwoordigden vrouwelijke gedetineerden in 2007 4,4%. (Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen, Activiteitenverslag 2007, p. 132).

¹¹ De mediaanwaarde is de waarde van de middelste waarneming: concreet betekent dit dat de ene helft van de populatie een waarde heeft lager dan (of gelijk aan) de mediaanwaarde, terwijl de andere helft waarden laat optekenen die hoger zijn dan (of gelijk aan) de mediaanwaarde. Het rekenkundig gemiddelde daarentegen, een andere veel gebruikte centrummaat in de statistiek, is de som van de (waarden op de verschillende) waarnemingen, gedeeld door het totaal aantal waarnemingen.

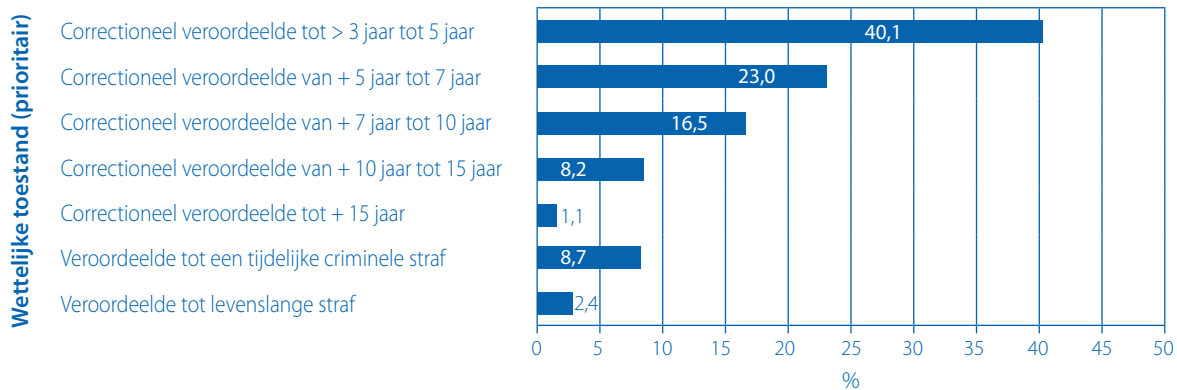
¹² Voor het (opsluitings)jaar 2004 gaat het om 132, voor 2005 om 166 en voor 2006 om 102 gedetineerden.

Sommige inrichtingen kennen uitsluitend een meer of minder groot aantal (voorwaardelijke) invrijheidstellingen zonder dat de VI-ers er ook oorspronkelijk werden opgesloten (bv. Merksplas, Hoogstraten, Iltre, Andenne) (zie fig. 2 voor de verdeling der invrijheidstellingen naargelang inrichting). Voor andere inrichtingen geldt dat er initieel zowel (uiteindelijke) VI-ers werden opgesloten als van daaruit uiteindelijk in vrijheid werden gesteld. De verhoudingen lopen op dit vlak echter bijzonder sterk uit elkaar naargelang de concrete instelling. De inrichting te Vorst bv. dient vooral als opsluitingsplaats en kent in de praktijk maar zeer weinig gedetineerden die van hieruit voorwaardelijk in vrijheid worden gesteld. Voor de centrale gevangenis te Leuven geldt dan weer net het omgekeerde scenario. Dit gegeven wordt uiteraard in zeer sterke mate bepaald door de specifieke bestemming die aan elk van de verschillende inrichtingen is gegeven (cf. het onderscheid tussen arresthuis en inrichting voor strafuitboeting).

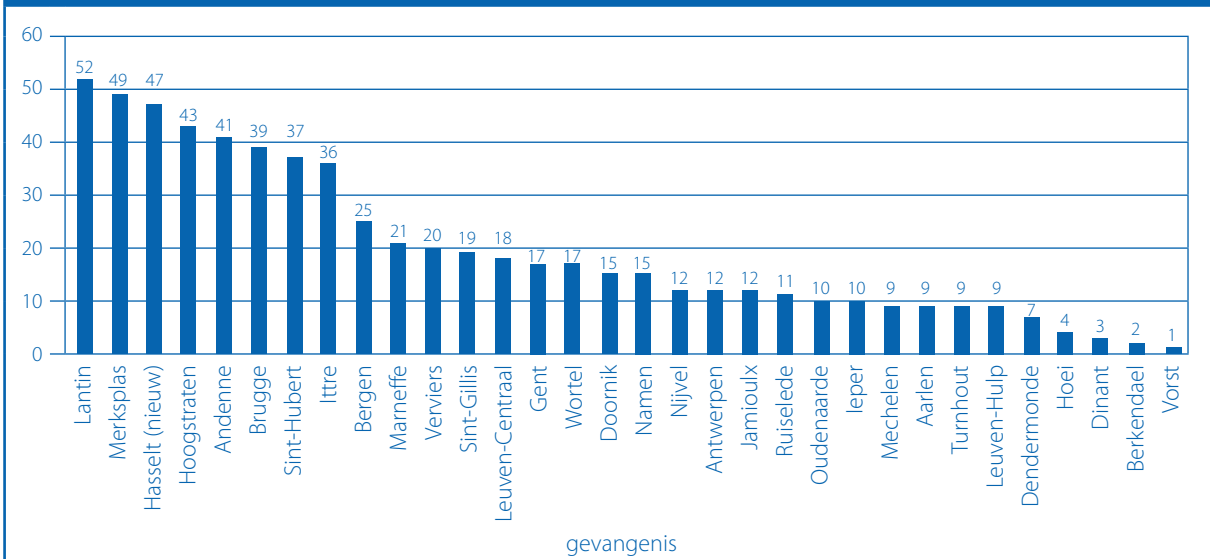
Gedetineerden, voorwaardelijk invrijheidgesteld in 2007, die initieel in Vorst werden opgesloten, lijken uiteindelijk vooral (voorwaardelijk) invrijheidgesteld te worden vanuit de inrichtingen te Iltre (in 17,7% van de opsluitingen met Vorst als beginstation), Saint-Hubert (12,9%) en Andenne (11,3%). Voor Antwerpen, als oorspronkelijke opsluitingsplaats, blijkt vooral de gevangenis te Merksplas (36,3%) de uiteindelijke eindbestemming te zijn, gevolgd door Hoogstraten (18,7%) en, in mindere mate, Hasselt (7,7%). Meer dan de helft van de gedetineerden (met VI in 2007) die initieel in Lantin werden opgesloten, wordt ook vanuit deze inrichting invrijheidgesteld (55%); een andere belangrijke (eind) bestemming is hier de gevangenis te Andenne (11,7%).

Aan meer dan vier op de tien voorwaardelijk invrijheidgestelden was voorafgaand aan de toekenning van VI al een ander detentieregime verleend (dat nog steeds van toepassing was op het ogenblik van invrijheidstel-

Figuur 1: wettelijke toestand (bij VI)

Figuur 2: spreiding van de VI naar inrichting toe

13 Daeninckx, Ph., Jonckheere, A., Deltenre, S., Maes, E. en Vanneste, Ch. (promotor), Onderzoek inzake de voorlopige hechtenis, Analyse van de juridische mogelijkheden om de toepassing van de voorlopige hechtenis te verminderen/ Recherche sur la détention préventive, Analyse des moyens juridiques susceptibles de réduire la détention préventive (onderzoeksrapport, nr. 13), Brussel/Bruxelles, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie/Institut National de Criminalistique et de Criminologie, 2004-2005, p. 242.

ling) (zie fig. 3): bijna een kwart (23,8%) stond onder elektronisch toezicht, en bijna twee op de tien gedetineerden ondergingen hun straf onder het regime van beperkte detentie (of halve vrijheid). De overige gedetineerden aan wie de voorwaardelijke invrijheidstelling werd toegekend (57,1%), boetten hun straf uit onder de 'klassieke' detentievorm ('gewoon regime').

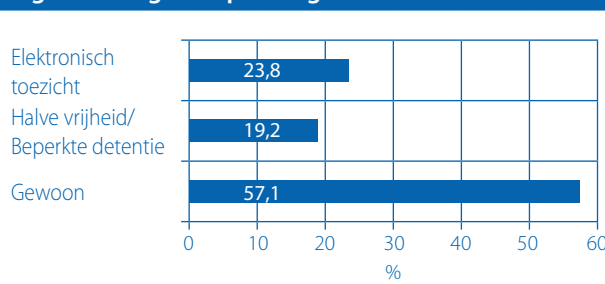
Relevante termijnen

Werkelijk uitgezeten detentietijd in verhouding tot uit te zitten detentietijd

Gemiddeld genomen dienden de voorwaardelijk invrijheidgestelden met uitsluitend *tijdelijke* vrijheidsstraffen in uitvoering, gerekend vanaf de start van hun laatste opsluitingsperiode, nog 2.319 dagen (of iets minder dan 6,5 jaar) detentie te ondergaan (d.i. het effectief uitvoerbaar aantal detentiedagen vanaf het ogenblik van de opsluiting of de aanvang¹⁴ van de vrijheidsberoving). Het kleinst nog te ondergane aantal

detentiedagen (tijdelijke straffen) bedroeg 399 dagen (d.i. iets meer dan één jaar), het grootst 11.065 dagen (d.i. ongeveer 30 jaar) (zie tabel 2).¹⁵ Daarnaast waren er nog 15 gedetineerden die een *levenslange* vrijheidsstraf dienden uit te zitten. Voor deze groep werd de nog te ondergane detentietijd geschat door rekening te houden met de gemiddelde levensverwachting van de Belgische bevolking¹⁶, met als resultaat een gemiddeld uit te zitten detentieduur van 14.420 dagen (of 39,5

Figuur 3: regime op het ogenblik van VI

Tabel 2: totaal uit te zitten detentietijd en effectief uitgezeten detentietijd op het ogenblik van VI van gedetineerden met (uitsluitend) tijdelijke straffen

Uit te zitten straftijd (in dagen)		Uitgezeten straftijd (in dagen)		Percentage uitgezeten straftijd		
Gemiddelde	2.319,4	Gemiddelde	1.267,3	Cat. %	N	%
Bereik	10.666	Bereik	5.386	0 - ≤ 10	2	0,3
Mediaan	1.777	Mediaan	1.032,5	> 10 - ≤ 20	13	2,1
Minimum	399	Minimum	96	> 20 - ≤ 30	25	4,1
Maximum	11.065	Maximum	5.482	> 30 - ≤ 40	83	13,5
Percentielen	10 1.109	Percentielen	10 464,7	> 40 - ≤ 50	109	17,7
	20 1.249,2		20 605,8	> 50 - ≤ 60	129	21
	25 1.344		25 689,8	> 60 - ≤ 70	98	15,9
	30 1.422,8		30 780,1	> 70 - ≤ 80	87	14,1
	40 1.560,8		40 894,6	> 80 - ≤ 90	57	9,3
	50 1.777		50 1.032,5	> 90 - ≤ 100	12	2
	60 2.004,8		60 1.145,6	Totaal	615	100
	70 2.400,2		70 1.377,7			
	75 2.579		75 1.520,8		missing	n=1
	80 2.919		80 1.755,8		(cfr. uit te zitten straftijd)	
	90 4.200,2		90 2.523,5			
levenslang	n=15	levenslang	n=15			
missing	n=1	missing	n=0			

(= datum strafeinde - datum aanvang) (= datum invrijheidstelling - datum aanvang)

14 De effectief nog te ondergane detentieduur werd in beginsel berekend als zijnde het verschil (in dagen) tussen de datum van opsluiting enerzijds en de datum van het verstrijken van de straffen anderzijds (d.i. het 'strafeinde'). Niettemin werd geconstateerd dat sommige gedetineerden reeds toelaatbaar waren voor VI vóór de voor hen geregistreerde datum van opsluiting: in deze gevallen is daarom gecorrigeerd aan de hand van de datum van aanvang van de vrijheidsberoving, hetgeen ook een zuiverder berekening oplevert (dat tijdstip wordt immers in aanmerking genomen voor de berekening van de datum van toelaatbaarheid). Het is inderdaad mogelijk dat gedetineerden hun toelaatbaarheidsdatum dan al bereikt hebben vóórdat zij (in België) worden opgesloten, met name in het geval van aanhouding en ondergane detentie in het buitenland.

15 De 'te ondergane detentietijd' waarvan sprake mag niet worden verward met het totaal aan (door rechtbanken enhoven) uitgesproken effectieve detentiedagen. Dit laatste gegeven is weliswaar bepalend voor onder meer de vaststelling van de bevoegdheid van de strafuitvoeringsrechtbank (uitvoerbaar straf totaal van meer dan drie jaar), maar hier gaat het om het totaal aantal dagen detentie dat nog voor uitvoering in aanmerking komt. M.a.w.: de dagen detentie die al tijdens vroegere hechtenisperiodes werden ondergaan, werden hier in mindering gebracht op het totaal aantal effectief te ondergane detentiedagen zoals uitgesproken door de strafrechtbanken enhoven.

Bijvoorbeeld: iemand met een straf van 4 jaar vrijheidsberoving die tijdens een vroegere detentie al 1,5 jaar van zijn straf heeft ondergaan, zal voor de strafuitvoeringsrechtbank verschijnen (het uitgesproken uitvoerbaar straf totaal bedraagt meer dan 3 jaar), maar de 'nog te ondergane detentietijd' (zoals dit hier door ons is opgevat) is 2,5 jaar.

16 Voor de jaren 2002-2004 bedroeg de gemiddelde levensverwachting 76 jaar voor mannen en 82 jaar voor vrouwen (FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie - Dienst Demografie: www.statbel.fgov.be/fiGurEs/d23_nl.asp#6).

jaar) (zie tabel 3).

De detentietijd die tijdens de betreffende hechtenisperiode ook effectief werd uitgezeten, bedroeg – voor de *tijdelijke* straffen – gemiddeld 1.267 dagen (d.i. ongeveer 3,5 jaar), met 96 dagen als absolute minimum en 5.482 dagen (d.i. ongeveer 15 jaar) als maximum. Worden deze cijfers in relatie gezien tot het effectief te ondergane totaal aan detentiedagen, dan betekent dit dat het grootste deel van de VI-ers tussen de 40 en de 70% van de uit te zitten detentietijd (te rekenen vanaf de aanvang van de vrijheidsberoving) ook daadwerkelijk heeft uitgeboet. Sommigen hebben hun (nog uitvoerbaar) aantal detentiedagen zelfs bijna integraal uitgezeten alvorens voorwaardelijk invrijheidgesteld te worden (n=12 met meer dan 90% uitgezeten detentietijd). Anderzijds zaten 44 gedetineerden 30% of minder van de (bij opsluiting) nog te ondergane detentietijd uit. (zie tabel 2)¹⁷

Bij de veroordeelden tot *levenslange* vrijheidsstraf (n=15) bedroeg de gemiddelde uitgezeten detentietijd (tijdens de laatste hechtenisperiode) 4.058 dagen (iets meer dan 11 jaar), met als minimum 182 dagen (een half jaar) en als maximum 7.295 dagen (bijna 20 jaar). (zie tabel 3)

Simulatie

Wanneer aan deze VI-ers geen enkele vorm van vervroegde invrijheidstelling zou zijn verleend - d.i. de hypothese van *volledige strafuitboeting* -, dan zou dit betekend hebben dat de gemiddelde dagelijkse gevangenispopulatie zo'n 2.200 eenheden hoger zou hebben gelegen, met 426 levenslang gestraften en 1774 veroordeelden tot tijdelijke straffen.¹⁸ Het achterwege laten van enige vorm van vervroegde invrijheidstelling heeft dus niet alleen een wellicht recidiveverhogend effect¹⁹, maar leidt dus uiteraard ook tot een beduidend omvangrijkere groep gedetineerden die in de gevangnissen of in een ander, extramuraal kader (elektronisch toezicht) opgevangen dient te worden.

Toelaatbaarheidsdatum VI en 'overschrijdings-termijn'

Hoewel veroordeelden tot tijdelijke gevangenisstraffen gemiddeld genomen in vrijheid werden gesteld na zo'n 3,5 jaar detentie (*cf. supra*, par. 3.3.1.), verkeerden verschillende gedetineerden (n=39, waaronder 3 veroordeelden tot levenslange vrijheidsberoving) toch al vanaf de eerste dag van hun (laatste) opsluiting of de aanvang van de vrijheidsbenaming in de tijdsvoorwaarden voor het verkrijgen van een voorwaardelijke invrijheidstelling.

Tabel 3: totaal uit te zitten detentietijd en effectief uitgezeten detentietijd op het ogenblik van VI van gedetineerden met levenslange straf

Uit te zitten straftijd (d.i. van laatste opsluiting tot verwacht levens-einde)	<i>(in dagen)</i>		<i>(in jaren)</i>		
	<i>(in dagen)</i>	<i>(in jaren)</i>	Uitgezeten straftijd (sedert laatste opsluiting)	<i>(in dagen)</i>	<i>(in jaren)</i>
Gemiddelde	14.420,4	39,5	Gemiddelde	4.058,2	11,12
Bereik	12.504	34,3	Bereik	7.113	19,49
Mediaan	15.021	41,2	Mediaan	4.402	12,06
Minimum	8.611	23,6	Minimum	182	0,50
Maximum	21.115	57,8	Maximum	7.295	19,99

17 Gelet op de specifieke betekenis en berekening van het door ons gehanteerde begrip 'nog te ondergane detentietijd', mogen aan deze resultaten geen al te verregaande conclusies worden verbonden voor wat betreft de toepassing van de termijnen van 1/3 en 2/3 (wettelijke VI-toelaatbaarheidsdrempels naargelang al dan niet herhaling in het spel is) en de overschrijding ervan bij de toekenning van VI. Om daarop een sluitend antwoord te geven, moet immers ook rekening worden gehouden met de detentiedagen die tijdens voorgaande hechtenisperiodes werden ondergaan: als startpunt voor de berekening van de toelaatbaarheidsdatum voor VI geldt immers het totaal aantal uitgesproken effectieve detentiedagen (en niet wat wij hier de 'nog te ondergane detentietijd' hebben genoemd; cf. supra).

Zie voor een analyse waarin wél de detentiedagen in rekening zijn gebracht die tijdens vroegere hechtenisperiodes werden ondergaan: Deltenre, S., Des commissions de libération conditionnelle aux tribunaux d'application des peines : analyse de l'impact des libérations conditionnelles et libérations provisoires en vue d'éloignement sur la population pénitentiaire (*Mémoire de stage IFA*), Bruxelles, SPF Justice, DG EPI, Cellule d'analyse des données, août 2008, p. 51-53.

18 De bijkomend op te vangen 'populatie' werd hier berekend op basis van de formule Stock=(Flow*Duur)/365. Zie voor meer methodologische details met betrekking tot het gebruik van deze formule en de onderliggende assumpties: Tournier, P., "Apports de la démographie à l'étude du changement dans l'univers carcéral (1978-1988-1998)", in Veil, C. en Lhuillier, D. (red.), La prison en changement, Ramonville Saint-Agne, Éditions Érès, 2000, 103-126; Tournier, P., "Prisons d'Europe, inflation carcérale et surpeuplement", Questions Pénales, mars 2000, XIII.2, 1-4.

Zie voor een vergelijkbare, maar nog meer uitgewerkte simulatie-oefening ook: Deltenre, S., Des commissions de libération conditionnelle aux tribunaux d'application des peines : analyse de l'impact des libérations conditionnelles et libérations provisoires en vue d'éloignement sur la population pénitentiaire (*Mémoire de stage IFA*), Bruxelles, SPF Justice, DG EPI, Cellule d'analyse des données, août 2008, p. 57-60. Zoals S. Deltenre opmerkt (p. 59), zal de verhoging van de populatie in de eerste jaren nog eerder beperkt blijven, maar wel stelselmatig toenemen om uiteindelijk na verloop van tijd te plafonneren.

19 Zie voor wat betreft gunstige effecten van VI op later hervat (in vergelijking met invrijheidstelling 'op straf-einde') onder meer: Kensey, A. en Tournier, P., Prisonniers du passé ? Cohorte des personnes condamnées, libérées en 1996-1997 : examen de leur casier judiciaire 5 ans après la levée d'écrou (échantillon nationale aléatoire stratifié selon l'infraction), Ministère de la Justice, 2005, 348p.; Kensey, A., Prison et récidive. Des peines de plus en plus longues : la société est-elle vraiment mieux protégée ?, Armand Colin, 2007, p. 219.

Gemiddeld genomen bedroeg deze termijn (tussen datum van aanvang van de vrijheidsberoving of de datum van opsluiting tot aan de VI-toelaatbaarheidsdatum) 900 dagen (of 30 maanden), met als maximaal bereik²⁰ 3.709 dagen (of iets meer dan 10 jaar) (zie tabel 4).

Wanneer de datum van de effectieve (voorwaardelijke) invrijheidstelling wordt gerelateerd aan de datum van toelaatbaarheid voor VI, dan blijkt dat deze toelaatbaarheidsdatum in de praktijk in vele gevallen ruim wordt overschreden. Deze 'overschrijdingstermijn' loopt in 2007 in bijna de helft van de gevallen op tot meer dan één jaar (zie tabel 5).

Bedraagt de mediaanwaarde hier 331,5 dagen (iets meer dan 11 maanden), dan gaat het gemiddeld genomen om 433,8 dagen (of 14,5 maand).²¹ Het vrij grote verschil dat kan worden waargenomen tussen de mediaanwaarde en het rekenkundig gemiddelde,

Tabel 4: uit te zitten detentietijd tot aan het bereiken van de toelaatbaarheidsdatum voor VI (zowel tijdelijke als levenslange straffen)

Uit te zitten tot VI	(in dagen)	(in maanden)
Gemiddelde	900,4	30
Bereik	3.709	
Mediaan	703	23,4
Minimum	0	
Maximum	3.709	123,6
Percentielen (mediaan)	10	166,2
	20	365,4
	25	419
	30	465,4
	40	564,6
	50	703
	60	839,2
	70	973
	75	1.108
	80	1.268,4
90	1.947,8	
(= datum toelaatbaarheid - datum aanvang) missing n=0		

wordt verklaard door het feit dat het gemiddelde wordt opgetrokken door een aantal extreem hoge waarden, weliswaar beperkt in aantal. Een kleine groep voorwaardelijk invrijheidgestelde gedetineerden zat méér dan 3 jaar bovenop de VI-toelaatbaarheidsdatum uit (n=47), maar twee gedetineerden hiervan werden bijvoorbeeld pas méér dan 9 jaar na datum vrijgesteld. Globaal blijkt echter dat negen op de tien gedetineerden (d.i. het negentigste percentiel²²) maximum 945 dagen 'surplus' ondergaan. Een beperkte groep veroordeelden wordt na het bereiken van de tijdsvoorwaarden nóg langer in detentie gehouden.

Vermeldenswaard is eveneens dat de overschrijdingstermijn varieert naargelang regime (op het ogenblik van invrijheidstelling) en wettelijke toestand (hier, voor de veroordeelden, refererend aan de uit te zitten strafduur). Zo is de gemiddelde overschrijdingstermijn van de datum van toelaatbaarheid voor VI beduidend langer voor gedetineerden die hun straf op het moment van vrijstelling uitboeten onder het regime van beperkte detentie of elektronisch toezicht (524,7 resp. 509,8 dagen) dan voor diegenen die hun straf onder het 'gewone' (klassiek) detentieregime uitzitten (371,3 dagen).²³ Deze bevinding lijkt alvast de stelling te ondersteunen dat wie in een 'progressief' opgebouwd strafuitvoeringstraject terecht komt (d.w.z. gedomineerd door het principe van een 'geleidelijke re-integratie'), vaak langer zal moeten wachten om uiteindelijk van VI te kunnen genieten, en dit ondanks het feit dat beperkte detentie en elektronisch toezicht, wettelijk gezien, al enige tijd vóór het bereiken van de toelaatbaarheidsdatum voor VI kunnen worden toegekend. Verder blijkt dat naarmate de uit te zitten strafduur ('wettelijke toestand') hoger ligt, ook het aantal dagen uitgezeten 'surplus' (bovenop de VI-toelaatbaarheidsdatum) – in absolute termen – toeneemt (zie tabel 6). Deze termijn bedraagt gemiddeld 278,5 dagen voor veroordeelden met een straftotaal van meer dan drie jaar tot en met vijf jaar, maar bijvoorbeeld meer dan het dubbele voor veroordeelden met een straftotaal van meer dan tien jaar tot en met vijftien jaar (605,4 dagen).

Dat de VI-toelaatbaarheidsdatum enigszins wordt overschreden, is vrij normaal. Niet alleen kennen we actueel geen systeem van 'automatische' voorwaardelijke invrijheidstelling wanneer de tijdsvoorwaarden zijn vervuld,

20 In de statistiek spreekt men in dit verband ook over de 'variatiebreedte'. Deze maat drukt het verschil uit tussen de grootste en de kleinste geobserveerde waarneming, dus de maximum- en de minimumwaarde.

21 Deze bevinding strookt met de resultaten van een vergelijkbare analyse door Samuel Deltenre (DG EPI). Voor 2007 berekende Deltenre een gemiddelde 'overschrijdingstermijn' van de VI-toelaatbaarheidsdatum van 430,7 dagen. Zie: Deltenre, S., Des commissions de libération conditionnelle aux tribunaux d'application des peines : analyse de l'impact des libérations conditionnelles et libérations provisoires en vue d'éloignement sur la population pénitentiaire (Mémoire de stage IFA), Bruxelles, SPF Justice, DG EPI, Cellule d'analyse des données, août 2008, p. 50.

In zijn studie gaat het voor het jaar 2007, in tegenstelling tot de hier bestudeerde populatie, echter wel over alle voorwaardelijke invrijheidstellingen die in dat jaar werden uitgevoerd ten aanzien van gedetineerden met een straftotaal aan hoofdgevangenisstraffen van meer dan drie jaar (n=753; p. 40). In onze analyse zijn enkel voorwaardelijke invrijheidstellingen betrokken waarvoor enige registratie gebeurde in de module 'SUR' van de penitentiaire databank en die per definitie pas ten vroegste vanaf februari 2007 uitvoering konden krijgen (cf. supra, par. 2).

22 Het percentiel is een kengetal waarvoor geldt dat x procent van de waarnemingen kleiner is (of gelijk aan). Voor bovenstaand voorbeeld (negentigste percentiel) betekent dit dat in 90% van de gevallen een 'overschrijdingstermijn' van 945 dagen of minder wordt geobserveerd.

23 De mediaanwaarden bedragen hier: 454 dagen (beperkte detentie), 399,5 dagen (elektronisch toezicht).

maar dienen ook andere meer 'subjectieve' criteria in rekening te worden gebracht (o.m. het recidiverisico). Bovendien kunnen ook nog andere factoren het moment van invrijheidstelling doen verdagen, zoals: opgelopen vertragingen in de afhandeling van de procedure, een lange periode van voorlopige hechtenis, onvoldoende extramurale opvangmogelijkheden, ...

Simulatie

Wanneer de hier bestudeerde groep gedetineerden die in 2007 voorwaardelijk in vrijheid werd gesteld, vrijgesteld zou zijn geweest onmiddellijk op het ogenblik van het bereiken van de VI-toelaatbaarheidsdatum – d.i. de hypothese van een 'automatische' invrijheidstelling, op datum –, dan zou daarmee een 'uitsparing' op de gemiddelde dagelijkse gevangenispopulatie gerealiseerd zijn van bijna 750 eenheden.²⁴ De vraag rijst

Tabel 5: 'overschrijding' van de datum van toelaatbaarheid voor VI op het ogenblik van de effectieve uitvoering van de beslissing tot VI

Verschil VRIJ - TOELAATBAAR	(in dagen)	(in maanden)
Gemiddelde	433,8	14,5
Bereik	3.647	
Mediaan	331,5	11,1
Minimum	0	
Maximum	3.647	121,6
Percentielen (mediaan)	10	36,1
	20	94,2
	25	119,3
	30	166,9
	40	251,4
	50	331,5
	60	426,6
	70	531,1
	75	578,3
	80	651,6
90	945,5	

(= datum invrijheidstelling - datum toelaatbaarheid)
n=630, nl.: excl. 1 negatieve waarde (-3)

echter of een systeem van 'automatische' invrijheidstelling wel te verkiezen valt boven een model waarin ruimte wordt gelaten voor een zekere 'discretionaire' besluitvorming.²⁵

De hier gerapporteerde resultaten hebben enkel betrekking op gedetineerden die effectief voorwaardelijk in vrijheid werden gesteld. Er dient dan ook rekening gehouden te worden met het feit dat een groot aantal gedetineerden weliswaar in de tijdsvoorwaarden voor VI verkeert, maar vooralsnog nog niet in vrijheid werd gesteld. Het zou dan ook interessant zijn in toekomstige analyses te vertrekken van een populatie gedetineerden die toelaatbaar is voor VI en op basis daarvan te berekenen in welke mate ook effectief VI werd toegekend.²⁶

Proeftijd en openstaand strafrestant

Gelet op de structuur van de VI-populatie naar strafduur toe (cf. *supra*, par. 3.1.), is het niet verwonderlijk dat de meeste gedetineerden die voorwaardelijk vrij gaan, ook onderworpen zijn aan relatief lange proeftijden²⁷ (zie tabel 7). Bijna zes op de tien gedetineerden (58,2%) heeft een VI-proeftijd van 5 jaar of meer; hierin zijn 40 VI-ers (6,3%) begrepen met een proeftijd van 10 jaar.²⁸ Daartegenover staat dat de proeftijd voor ongeveer drie op de tien VI-ers 2 jaar bedraagt – het absolute wettelijke minimum – en zich voor zo'n 10% van de VI-ers tussen de 2 en de 5 jaar situeert. De gemiddelde duur van de proeftijd bedraagt 1.533 dagen (mediaan: 1.824 dagen of 5 jaar).

Tabel 6: 'overschrijding' van de datum van toelaatbaarheid voor VI naargelang straf duur

Strafcategorie	Gemiddelde	Mediaan	Minimum	Maximum	N
> 3 - 5 j.	278,5	228	0	1.330	252
> 5 - 7 j.	392,6	337	0	1.575	145
> 7 - 10 j.	475,2	376	0	1.821	104
> 10 - 15 j.	605,4	521,5	0	1.374	52
> 15 j.	1.125,7	992	856	1.783	7
Tijd. crim.	596,4	422	11	2.794	55
Levenslang	1.638,7	1.390	183	3.647	15
Gloobaal	433,8	331,5	0	3.647	630
missing: n=1					

24 S. Deltenre berekende in zijn studie een 'uitsparing' van 889 gedetineerden, maar zijn analyse had betrekking op 753 voorwaardelijk invrijheidgestelde gedetineerden (cf. *supra*). Zie: Deltenre, S., Des commissions de libération conditionnelle aux tribunaux d'application des peines : analyse de l'impact des libérations conditionnelles et libérations provisoires en vue d'éloignement sur la population pénitentiaire (*Mémoire de stage IFA*), Bruxelles, SPF Justice, DG EPI, Cellule d'analyse des données, août 2008, p. 57.

25 Zie hiervoor onder meer: Maes, E., "Naar een nieuwe wettelijke regeling van de voorwaardelijke invrijheidstelling in België? Enkele beschouwingen over de voorwaardelijke invrijheidstelling en de mogelijke oprichting van strafuitvoeringsrechtbanken", Panopticon, Tijdschrift voor strafrecht, criminologie en forensisch welzijnswerk, 2001, 541-570, err. 2002, 187.

26 Zie voor een eerste poging daartoe: Deltenre, S., Des commissions de libération conditionnelle aux tribunaux d'application des peines : analyse de l'impact des libérations conditionnelles et libérations provisoires en vue d'éloignement sur la population pénitentiaire (*Mémoire de stage IFA*), Bruxelles, SPF Justice, DG EPI, Cellule d'analyse des données, août 2008, p. 48-49.

27 Zie artikel 71 Wet Externe Rechtspositie.

De proeftijd is in beginsel gelijk aan de duur van de vrijheidsstraf die de veroordeelde nog moest ondergaan op de dag waarop de beslissing tot voorwaardelijke invrijheidstelling uitvoerbaar werd (d.i. het strafrestant), doch de proeftijd kan nooit korter zijn dan 2 jaar. Deze proeftijd is ten minste 5 jaar en ten hoogste 10 jaar in geval van een veroordeling tot een tijdelijke criminele straf of tot één of meer correctionele straffen die samen 5 jaar hoofdgevangenisstraf te boven gaan. In geval van veroordeling tot een levenslange vrijheidsstraf bedraagt de proeftijd 10 jaar.

de proeftijd en op het profiel van de VI-populatie (naar uit te zitten strafduur toe) is het logisch dat de proeftijd bijna steeds overeenkomt met of zelfs van langere duur is dan het strafrestant op het ogenblik van de uitvoering van de beslissing tot voorwaardelijke invrijheidstelling (zie tabel 8). In bijna één op de vijf gevallen is de proeftijd gelijk aan de duur van het strafrestant. In vele gevallen is de duur van de proeftijd iets langer dan het strafrestant maar bedraagt hij niet meer dan het dubbele ervan (44,5%). Er komen wel enkele extremen voor, met proeftijden die tien keer of meer de duur van het strafrestant bedragen.²⁹ Een proeftijd met een duur die korter is dan het nog uit te zitten strafrestant, is – abstractie makend van de veroordeelden tot levenslange straf – daarentegen zéér uitzonderlijk (n=26). Het gaat hier in alle gevallen om veroordeelden tot tijdelijke criminele straffen.³⁰

Simulatie

Kennis van de duur van het strafrestant laat toe de toename van de gemiddelde dagpopulatie gedetineerden te berekenen in geval van VI-intrekking, en dit onder verschillende scenario's. Wanneer bijvoorbeeld – uitsluitend voor veroordeelden tot tijdelijke straffen – wordt uitgegaan van een recidivepercentage resulterend in herroeping van VI van 15% en daarbij de hypothese wordt aangehouden dat telkens slechts ½ van het strafrestant opnieuw in uitvoering wordt gebracht, dan resulteert dergelijke VI-intrekkingspraktijk in een *toename* van de gevangenispopulatie met 133 eenheden.

Voorafgaande advies- en beslissingspraktijk

Wat de voorafgaande adviespraktijk (door de gevangenisdirecties) betreft, blijkt dat voor de hier bestudeerde populatie van 631 voorwaardelijk invrijheidgestelden, in zo'n één op de vijf gevallen (21,9%) geen enkel advies (positief noch negatief) werd uitgebracht (registra-

tie 'geen advies directeur') of geregistreerd.

Voor diegenen die uiteindelijk effectief vrijgesteld werden, werd(en) in minstens³¹ 60,9% van de gevallen één of meerdere (opeenvolgende) positieve adviezen uitgebracht, in minstens 21,4% van de gevallen één of meerdere negatieve adviezen. Een groot deel van de VI-ers (54,0%) kwam vrij na één enkel positief advies, zonder voorafgaand negatief advies. Slechts in zeer beperkte mate (4,1%) was er sprake van zowel een positief als negatief advies. (zie tabel 9)

Enigszins in lijn met de vaststellingen in het kader van de adviespraktijk, bleef in 2007 ook het aantal voorafgaande negatieve beslissingen vrij beperkt. In 66 van de 631 gevallen (of 10,5%) werd op zijn minst één negatieve beslissing geobserveerd, maar ook hier is niet duidelijk of wel alle beslissingen in de databank werden geregistreerd. Bovendien gaat het hier enkel om beslissingen door de strafuitvoeringsrechtbanken die pas sedert 1 februari 2007 operationeel zijn (en dus ook niet om beslissingen door de vroegere VI-commissies) en om gedetineerden die uiteindelijk toch een VI heb-

Tabel 8: verhouding tussen de duur van de VI-proeftijd en het openstaand strafrestant op het ogenblik van Vi (gedetineerden met uitsluitend tijdelijke straffen)

Indexcategorie	N	%	
≤ 50.00	-	-	} proeftijd ≤ strafrestant
≥ 50.01 - ≤ 75.00	13	2,1	
≥ 75.01 - ≤ 99.00	13	2,1	
≥ 99.01 - ≤ 101.00	117	19	
≥ 101.01 - ≤ 200.00	274	44,5	
≥ 200.01 - ≤ 300.00	99	16,1	
≥ 300.01 - ≤ 400.00	43	7	
≥ 401.01 - ≤ 500.00	25	4,1	
≥ 500.01 - ≤ 600.00	11	1,8	
≥ 600.01 - ≤ 700.00	4	0,6	
≥ 700.01 - ≤ 800.00	4	0,6	
≥ 800.01 - ≤ 900.00	2	0,3	
≥ 900.01 - ≤ 1000.00	1	0,2	
≥ 1000.01	10	1,6	} proeftijd > 10x strafrestant
Totaal**	616	100	

* Index = (proeftijd/strafrestant)*100 – Index 100.00: proeftijd=strafrestant
 ** exclusief n=15 (veroordeelden tot levenslange straf)

Tabel 7: duur (in categorieën) van de aan de VI verbonden proeftijd

Categorie	N	%	(in dagen)
2 j.	191	30,3	729-730
> 2 - 5 j.	72	11,4	
5 j.	289	45,9	1.824
> 5 - 10 j.	38	6	
10 j.	40	6,3	3.649
Totaal	630	100	

missing: n=1

28 In één geval was de datum van definitieve invrijheidstelling (d.i. datum einde proeftijd) niet geregistreerd waardoor de duur van de proeftijd niet werd berekend. Naast de veroordeelden tot levenslange straf, waren er ook nog een aantal veroordeelden tot tijdelijke criminele straf voor wie een proeftijd van 10 jaar – het wettelijke maximum – werd toegepast.

29 Het gaat hier om gedetineerden (n=10) met een proeftijd van 5 jaar, terwijl het strafrestant nog maar maximaal 182 dagen bedroeg.

30 Aangezien de duur van de proeftijd wettelijk gezien nooit meer dan 10 jaar kan bedragen, is het inderdaad mogelijk dat de duur van de proeftijd in sommige gevallen korter zal zijn dan het nog openstaande strafrestant op het ogenblik van de invrijheidstelling.

Bijvoorbeeld: wanneer iemand werd veroordeeld tot 30 jaar vrijheidsberoving en na 10 jaar (bij het bereiken van de tijdsvoorwaarden) voorwaardelijk in vrijheid wordt gesteld, is het strafrestant in dit geval 20 jaar, terwijl de duur van de proeftijd 10 jaar bedraagt.

31 Er dient gesproken te worden over het minimale aantal positieve adviezen (minstens) aangezien in een aantal gevallen geen advies werd geregistreerd of 'geen advies directeur' werd geregistreerd.

ben gekregen. Vooral uit de analyse van de latere VI-populaties zal moeten blijken welke de effecten (impact) zijn geweest van (in 2007 genomen) beslissingen tot weigering van VI.

Concluderend

Samenvattend levert de analyse waarover hier wordt gerapporteerd, volgende inzichten op. Hoewel de inwerkingtreding van de strafuitvoeringsrechtbanken op het eerste gezicht niet lijkt te hebben geleid tot een verminderd aantal voorwaardelijke invrijheidstellingen³², is het op basis van het aantal toegekende en uitgevoerde voorwaardelijke invrijheidstellingen niet mogelijk (en wenselijk) conclusies af te leiden met betrekking tot een restrictiever dan wel liberaler invrijheidstellingsbeleid. Om daarop een antwoord te kunnen krijgen, moet immers mee in rekening gebracht worden hoeveel personen ook werkelijk voor voorwaardelijke invrijheidstelling in aanmerking kwamen. De door ons geanalyseerde gegevens uit de databank SIDIS-GRIFFIE lieten niet toe decisieve uitspraken te doen met betrekking tot de VI-beslissingspraktijk, gelet ook op het feit dat niet alle beslissingen in verband met al dan niet toekenning van VI (in de module 'SUR' van de databank SIDIS-GRIFFIE) geregistreerd blijken te zijn.

Dit neemt niet weg dat uit de analyse van dit staal voorwaardelijke invrijheidstellingen uit 2007 een aantal interessante conclusies kan worden afgeleid.

De strafuitvoeringsrechtbanken worden geconfronteerd met een populatie gedetineerden die tot vrij lange straffen (straf totaal) is veroordeeld, al wordt dit gegeven natuurlijk ook in belangrijke mate als zodanig geïnduceerd door de betreffende wetgeving (cf. de bepaling van de bevoegdheid van de multidisciplinair samengestelde strafuitvoeringsrechtbank). Een niet on-

belangrijk deel van de voorwaardelijk invrijheidgestelden gaat vrij terwijl zij hun detentie ondergaan onder een ander regime dan het gewone regime, nl. het regime van beperkte detentie of elektronisch toezicht. In die gevallen is er dus sprake van een meer 'progressief' ingevuld detentietraject.

De VI-toelaatbaarheidsdatum wordt soms vrij ruim overschreden: gemiddeld genomen vindt de effectieve invrijheidstelling plaats op zo'n 14,5 maanden na het bereiken van de toelaatbaarheidsdatum voor VI. Daarvoor kunnen – naast een mogelijks restrictiever invrijheidstellingsbeleid – verschillende verklaringen worden opgevoerd, gaande van opgelopen vertragingen in de afhandeling van de procedure tot lange periodes van voorlopige hechtenis of moeilijkheden bij het vinden van een aangepaste extramurale opvang- of begeleidingsstructuur. Vrijstelling op datum van toelaatbaarheid zou een toch wel vrij belangrijke 'besparing' van detentiecapaciteit opleveren, oplopend tot 750 eenheden. De vraag rijst echter of dergelijk systeem van 'automatische' invrijheidstelling wel verkieslijk is.

In elk geval draagt de VI – in feite per definitie – wel bij tot een aanzienlijke vermindering van de gevangenisbevolking, ook al is daarin niet dé ultieme finaliteit van de VI gelegen. Afschaffing van de VI – en dus volledige strafuitboeting – zou als resultaat hebben dat de gemiddelde gevangenispopulatie (met inbegrip van eventueel elektronisch toezicht) met 2.200 eenheden zou worden verhoogd. De VI vormt als zodanig een krachtig instrument om de omvang van de gevangenisbevolking onder controle te kunnen houden, of alleszins toch ietwat te beperken. Dit neemt echter niet weg dat voor het in toom houden van de penitentiaire inflatie andere, en wellicht drastischer maatregelen, met name ook op het vlak van de straftoemeting, meer gepast zouden zijn.

Tabel 9: overzicht van het aantal door de gevangenisdirecteur uitgebrachte adviezen naargelang aard (positief/negatief)

totaal aantal adviezen	positief	negatief			totaal pos.	
		0	1	2		
0	0	21,9	-	-	-	} 60,9
1	0	-	16,8	-	-	
	1	54,0	-	-	54,0	
2	0	-	-	0,5	-	
	1	-	4,1	-	4,1	
	2	2,7	-	-	2,7	
	totaal neg.	-	20,9	0,5		
		21,4				

³² Volgens de brochure Justitie in cijfers 2008 werden in 2006 605 personen voorwaardelijk in vrijheid gesteld, tegenover 754 in 2007 (p. 51). In 2008 bleef het aantal voorwaardelijke invrijheidstellingen vrij stabiel ten opzichte van het voorgaande jaar (n=742 in 2008) (Justitie in cijfers 2009, p. 54).

Drugs in de gevangenis

Kwalitatief onderzoek bij gedetineerden in de gevangenis van Gent

De Pauw, M., De Valck, S. en Vander Laenen, F.*

Drugs zijn aanwezig in elke gevangenis. Uit onderzoek in 2006 blijkt dat 29,5 % van de gevangenispopulatie in België veroordeeld is voor inbreuken op (onder meer) de drugwetgeving. Verder hebben 60 % van de gedetineerden ooit drugs gebruikt. Bijna 30 % van de gevangenispopulatie geeft aan ook in de gevangenis drugs te gebruiken en 13,4 % is in de gevangenis gestart met druggebruik.¹ In een gedetineerden survey, uitgevoerd in de gevangenis van Gent in 2008, geeft bovendien 43 % van de gedetineerden aan last te ondervinden van het druggebruik van medegedetineerden. Uit de Gentse survey blijkt ook dat de gedetineerden verdeeld zijn over de frequentie van de controles, zowel wat betreft de controles op drugs als wat betreft de controles op druggebruik: 46 % vindt niet dat teveel op drugs gecontroleerd wordt en 51 % vindt niet dat teveel op druggebruik gecontroleerd wordt.²

Deze onderzoeken zijn kwantitatief, ze vertellen niet hoe gedetineerden de aanwezigheid van drugs en druggebruik in de gevangenis ervaren. De directie van de gevangenis van Gent wilde dan ook deze ervaringen onderzocht zien.

Daartoe werd, in samenwerking met de Vakgroep Strafrecht en Criminologie van de Universiteit Gent, een verkennend belevingsonderzoek uitgevoerd.³ In dit onderzoek werd getracht inzicht te krijgen in de ervaringen van gedetineerden over drugs en het druggebruik in de gevangenis van Gent. In deze bijdrage worden de resultaten van dit onderzoek weergegeven.

We zoeken hierbij een antwoord op de volgende onderzoeksvragen: Wat zijn de oorzaken van druggebruik in de gevangenis? Wat zijn de gevolgen van druggebruik en -handel in de gevangenis? Welke last ondervinden zij? Hoe evalueren de gedetineerden de bestaande controles? Hoe zit de gevangenis-economie in elkaar? Welke aanbevelingen formuleren de gedetineerden voor de aanpak van de problematiek?

Kwalitatief belevingsonderzoek

Het onderzoek was een kwalitatief belevingsonderzoek rond drugs en druggebruik in de gevangenis van Gent. Via dit onderzoek werd nagegaan hoe gedetineerden omgaan met drugs in de gevangenis en wat hun ervaringen hieromtrent zijn. Het onderzoek werd uitgevoerd van februari tot mei 2009. Dit type onderzoek werd tot nog toe weinig uitgevoerd. Enkele internationale studies werden gevonden over aanverwante onderwerpen zoals de beleving van drugs bij jongeren in de gevangenis en gezondheid en drugs in de gevangenis.⁴ Op basis van een belevingsonderzoek rond drugs bij jongeren in de gevangenis werd de vragenlijst voor het onderzoek ontwikkeld, aangezien dit onderzoek goed aansloot bij de onderzoeksdoelstellingen.⁵

Er werd gekozen voor kwalitatief onderzoek omdat het een delicaat onderwerp betreft. Interviews laten toe een vertrouwensband op te bouwen met de respondent en tijdens de gesprekken kan de respondent gerust gesteld worden. Bovendien werd de anonimiteit van de respondenten maximaal gewaarborgd. Aangezien de gevangeniscontext deze anonimiteit in gevaar kon brengen (elke respondent werd via het centrum opgeroepen), werd bij de bekendmaking van het onderzoek expliciet gesteld dat voor het onderzoek zowel gebruikers als niet-gebruikers werden gezocht. Zo konden deelnemers niet als gebruikers bestempeld worden.⁶

Daarenboven is 19 % van de gedetineerden in de gevangenis van Gent geïnterneerd.⁷ Bij dit deel van de populatie is het aangewezen voor een face-to-face contact te kiezen aangezien sommige geïnterneerden te kampen hebben met ernstige mentale beperkingen, waardoor een schriftelijke vragenlijst weinig aangewezen is.⁸

Alle gedetineerden (beklaagden, veroordeelden, geïn-

* Maaïke De Pauw en Stefan De Valck zijn Bachelor in de Criminologische wetenschappen; Freya Vander Laenen is docent aan de Vakgroep Strafrecht en Criminologie van de Universiteit Gent.

1 Todts, S., e.a. (2006). Druggebruik in Belgische gevangenissen: monitoring van gezondheidsrisico's: eindrapport 2006. Brussel

2 Gevangenis Gent. (2008). Gedetineerden survey 2008. Gent.

Hieruit kan echter niet worden afgeleid of 54 % vindt dat teveel op drugs wordt gecontroleerd; noch dat 49 % van oordeel is dat teveel op druggebruik wordt gecontroleerd. De dubbele negatie in de onderzoeksvraag zal er waarschijnlijk toe geleid hebben dat niet alle respondenten deze vragen hebben begrepen.

3 Het onderzoek werd uitgevoerd onder begeleiding van Prof. Dr. F. Vander Laenen.

4 Keene, J. (1997). Drug misuse in prison: views from inside: a quality study of prison staff and inmates. *The Howard journal*, 36(1), 28-41. Sarang, A., Rhodes, T., Platt, L., Kirzhanova, V., Shelkownikova, O., Volnov, V., Blagovo, D. and Rylkov, A. (2006). Drug injecting and syringe use in the HIV risk environment of Russian penitentiary institutions: Qualitative study. *Society for the study of addiction*, 101, 1787-1796.

terneerden) konden zich vrijwillig opgeven om mee te werken aan het onderzoek.⁹ Bij elke respondent werd gepeild naar vroeger en huidig druggebruik. "Drugs" werden zo ruim mogelijk beschouwd. Daarom werd zowel gevraagd naar legale (medicatie met of zonder voorschrift en alcohol) als illegale drugs (cannabis en andere illegale drugs).

In totaal werden 28 open interviews afgenomen. Alle respondenten namen vrijwillig deel. De interviews duurden gemiddeld 45 minuten. Zeven vrouwen en 21 mannen werden geïnterviewd. De groep bestond uit elf geïnterneerden, vijf beklaagden en twaalf veroordeelden. Bovendien kregen we een gedifferentieerde groep van elf gebruikers en zeventien niet-gebruikers. De resultaten werden verwerkt met het kwalitatief dataverwerkingsprogramma NVIVO.

Aangezien het kwalitatief onderzoek betreft, is het niet mogelijk en niet wenselijk om representativiteit na te streven. Bovendien is dit een verkennend onderzoek en is verder en meer uitgebreid onderzoek noodzakelijk om een aantal bevindingen te toetsen. Wel kan een eerste beeld geschetst worden over hoe gedetineerden de problematiek ervaren. Belevingsonderzoek biedt de mogelijkheid de gedetineerden te begrijpen en een inzicht te krijgen in hun leefwereld. Om de onderzoeksresultaten te illustreren, worden citaten uit de interviews in deze bijdrage opgenomen.

Onderzoeksresultaten

Oorzaken van druggebruik

Wanneer de respondenten gevraagd werden waarom gedetineerden drugs gebruiken, dan blijken de oorzaken die de respondenten aangeven te variëren, hoewel ze in zekere zin gerelateerd zijn. Zowel veroordeelden, beklaagden als geïnterneerden halen deze redenen aan.

Het psychologisch aspect van de vrijheidsberoving speelt vaak een grote rol bij de bevroegde gedetineerden.¹⁰ Dertien respondenten geven aan dat vluchten voor de gevangeniscontext de meest voorkomende reden voor druggebruik is; tien gedetineerden beweren dat hierdoor minder gedacht wordt aan problemen waarmee ze kampen.

"Ge kunt gij dat wel een tijd volhouden, maar iedereen vlucht in iets hé. Ik ken hier geen enen, zelfs de sobersten van heel de bende, doet wel iets voor zijn eigen op zo'n momenten te zegen, 'ik ben hier niet.'" (man, geïnterneerd, gebruiker)

Een tweede reden voor druggebruik die frequent wordt aangehaald in de interviews is verveling. Acht gedetineerden geven dit aan. 's Morgens bestaat de mogelijkheid om te werken, daarnaast kunnen gedetineerden twee uur per dag wandelen en kunnen ze lessen volgen. Toch geven heel wat bevroegde gedetineerden aan dat zij lange dagen doorbrengen op hun cel en zij verstrooiing zoeken, onder andere in drugs. Vooral in het weekend zijn er veel dode uren en slaat de verveling toe.

"Mensen vervelen zich hier... allee, ja. De zondag is een enorme ambetante dag. En dan wordt er meestal wel gerotzooid zo." (man, geïnterneerde, gebruiker)

De gevangenispopulatie in de gevangenis van Gent is zeer divers. Het is een arresthuis, met lang en kort gestraften, geïnterneerden en mensen van verschillende origine. Dit maakt het niet makkelijk om samen te leven. Daarbij komt nog de overbevolking, waardoor de sfeer vaak gespannen is. Vijf respondenten menen dat overbevolking aan de grond van het probleem ligt; twee respondenten dat diversiteit hier een deel van uit maakt.

Ondanks deze situationele factoren mag niet uit het oog verloren worden dat een aantal mensen met een drugproblematiek binnenkomen in de gevangenis. Bij hen ligt de aanleiding van het gebruik niet in de gevangenis, maar het wordt er wel door in stand gehouden.

"Ik denk dat dat drugsprobleem eigenlijk het grootste probleem is waarom dat ze hier eigenlijk belanden. Als ge zo ziet wie er hier allemaal zit en voor wat, dan is dat toch groten-deels door drugsgerelateerde feiten." (man, beklaagd, niet-gebruiker)

Bestaand onderzoek bevestigt deze oorzaken; de meest aangehaalde redenen om te gebruiken zijn: om te ontspannen (74,8 %), om problemen te vergeten (51,9 %) en vanwege verveling (33,5 %).¹¹

Smokkel

Dat drugs in de gevangenis aanwezig zijn, is onver-

5 Cope, N. (2000). *Drug use in Prison: the experience of young offenders*. *Drugs: education, prevention and policy*, 7(4), 354-366.

6 Holloway, W. and Jefferson, T. (2000). *Doing qualitative research differently*. Sage: London.

7 *Gevangenis Gent*; o.c.; 2008.

8 Bijleveld, C.C.J.H. (2003). *Mens, durf te meten*. Over methoden en technieken van criminologisch onderzoek. Boom. Den Haag.

9 Het onderzoek werd concreet bekend gemaakt door middel van affiches in de gevangenis en flyers op elke cel. De respondenten konden op vrijwillige basis hun naam opgeven. Ze konden dit doen door hun naam op te schrijven op de flyer en deze te deponeren in de daartoe bestemde doos. Bij de geïnterneerden werd het onderzoek bijkomend mondeling toegelicht zowel op de wandeling als in de werkhuizen.

10 Wilson, G.B., Galloway, J., Shewan, D., Marshall, L., Vojt, G., and Marley, C. (2007). "Phewwww, bingoed!": Motivations and variations of methods for using heroin in Scottish prisons. *Addiction Research and Theory*, 15(2), 205-224.

11 Todts, S.; e.a.; o.c.; 2006.; De Maere, W., Hariga, F., Eyns, F.B. en Vanderveken, M., (2000). 'Gezondheid en druggebruik in het penitentiair milieu. Ontwikkeling van een epidemiologisch onderzoeksinstrument' [www]. Belspo: http://www.belspo.be/belspo/fedra/acrobat/seD1003_nl.pdf [28/08/09].

mijdelijk. Er werd getracht een inzicht te krijgen in de gevangenis-economie. Centrale onderzoeksvragen waren hoe drugs in de gevangenis binnenkomen en hoe ze worden verhandeld. Bijkomend werd gevraagd welke strategieën gedetineerden toepassen om drugs en druggebruik te verbergen.

Bijna alle respondenten (N = 23) halen aan dat drugs vooral via het bezoek worden binnen gebracht. In hun beleving is de controle op het bezoek bij het binnenkomen minimaal. Men maakt wel gebruik van een metaaldetector en van röntgenbeelden, maar dit blijkt niet voldoende om drugsmokkel via bezoekers te voorkomen. Ook het soepele bezoeksregime, zowel wat betreft het aantal bezoeken als de toegelaten personen, zorgt er volgens de geïnterviewde gedetineerden voor dat drugs in de gevangenis kunnen binnengesmokkeld worden.

"Via bezoek, hé. Dat bezoek, sommige bezoekers die brengen, dan ook hele voorraden binnen, hé. Enorme pakketten binnen." (vrouw, veroordeeld, gebruiker)

Over penitentiair beambten die corrupt zouden zijn, doen wel eens wilde verhalen de ronde. Veertien respondenten geven aan dat zij al gehoord hebben dat drugs via penitentiair beambten zouden binnenkomen. Uit de interviews blijkt echter dat slechts vijf gedetineerden hiermee effectief in aanraking gekomen zijn. De negen andere respondenten hebben hun informatie niet uit eerste hand.

"Bij mij heel gemakkelijk, weet je, als ge mensen kent, dan gaat het gemakkelijk. En iedere mens wil wel een brief van 100 krijgen, voor een paar dingen 'zo' te doen [houdt de hand voor de ogen, bedoelt 'door de vingers kijken']" (man, veroordeeld, niet-gebruiker)

Ook verlof en uitgangspersmissie werden aangehaald als mogelijke wegen om drugs binnen te smokkelen, zij het dat dit slechts beperkt werd aangehaald (respectievelijk 1 en 2 keer).

De geïnterviewde gedetineerden geven aan dat drugs niet altijd van buiten de gevangenis hoeven te komen. Ook in de gevangenis zijn bepaalde producten aanwezig die gebruikt of misbruikt worden. Sommige mensen stoken zelf alcohol¹² of ze gebruiken alcoholhoudende producten zoals eau de cologne of Petrolan. Ook medicatie, voorgeschreven door de dokter, kan misbruikt worden. Het kan ook opgespaard worden en dienen als een betaalmiddel.¹³

In welke mate deze middelen gebruikt worden is moeilijk af te leiden uit de interviews. Dit onderzoek is immers niet geschikt om uitspraken te doen over de omvang van een fenomeen. Hiervoor is meer en kwan-

titatief onderzoek nodig.

"Ge hebt daar hier een paar specialisten in ook. Dat is ook altijd speciaal met fruit en suiker en gist natuurlijk. Maar af en toe ontploft er een keer een fles. Van te veel gist of zo. Maar t' is niet in de wc gelijk in de films en zo. Maar dat gebeurt frequent." (man, geïnterneerd, niet-gebruiker)

"Als je goeie medicatie hebt, kan je wel iets verdienen met die medicatie. Ik heb een keer enen geweten die centen had, en die betaalde zich blauw. En zeker die drugsverslaafden. Of Lexotan® of het een of het ander. Temesta®. Al wat benzo is, dat pakken ze graag." (man, geïnterneerd, gebruiker)

Handel

Eens drugs in de gevangenis aanwezig zijn, moeten ze ook verkocht worden. De geïnterviewde gedetineerden geven aan dat handel een belangrijk aspect vormt van het drugcircuit in de gevangenis.

De gedetineerden vertellen dat drugs op verschillende manieren worden verhandeld. Bij kleine hoeveelheden wordt meestal aan ruilhandel gedaan. Vijftien gedetineerden noemen sigaretten en drie respondenten belkrediet als betaalmiddel voor drugs. Maar ook de kantine (N = 7), diensten (vb. iemand in elkaar slaan, N = 2), ruilen met andere drugs (N = 2) of goederen die niet te koop zijn via de kantine (N = 7) worden als betaalmiddel genoemd.¹⁴

"Voor een joint betaal je gemakkelijk 2, 3 pakken sigaretten. En je hebt nog geen joint gelijk buiten, t' is dan nog een stiekietje." (man, beklaagd, gebruiker)

Voor grotere hoeveelheden wordt eerder geld gebruikt als betaalmiddel. Vijf personen geven aan dat cash geld gebruikt wordt voor hoeveelheden die bestemd zijn om zelf te verkopen. Ook betalingen met hulp van buitenaf is mogelijk. Zeven gedetineerden vermelden dit in de interviews. Deze gedetineerden vertellen dat bezoekers van verschillende gedetineerden afspreken en de verkoop onderling regelen. In dat geval storten vrienden, kennissen of familie van gedetineerden geld op de rekening van de verkoper.

"Den enen betaalt met cash, den anderen betaalt met sigaretten, dat kan met van alles zijn. (...) Of geld naar buiten storten op enen zijn rekening, en dan komt dat bij iemand buiten terecht." (man, geïnterneerd, gebruiker)

De geïnterviewde gedetineerden geven aan dat elke gelegenheid waarbij gedetineerden met elkaar in contact komen, wordt gebruikt om dingen door te geven. Tien respondenten geven aan dat vooral gebruik gemaakt wordt van de wandeling, omdat op deze plaats weinig controle is. Zowat alle plaatsen waar gedetineerden met elkaar in

¹² Alcohol wordt gestookt in flessen met appels, suiker en brood, hoewel dit geen populaire methode is omdat het productieproces te lang duurt.

¹³ De Maere, e.a., o.c; 2000.

¹⁴ De Maere, e.a., o.c; 2000.

contact komen worden genoemd als een gelegenheid om drugs te verhandelen: lessen (N = 4), de wachtkamer voor bezoek (N = 3), werkhuisen (N = 1) en erdiensten (N = 1), zijn hier voorbeelden van.

"Maar dat zijn dus echt mensen dus die zo; 'ik moet dat hebben en dit en dat', en die vragen dan op de wandeling, en da's een dagelijks ding hier op de wandeling. Ge hoort dat alle dagen, van 'ik moet iets hebben voor te smoren'. Echt, ge hoort dat alle dagen." (man, veroordeeld, niet-gebruiker)

Ook in de internationale literatuur wordt bevestigd dat heel wat plaatsen, goederen en diensten worden aangewend voor handel en smokkel en dat gedetineerden creatief zijn met de mogelijkheden die ze hebben.¹⁵

Controle op druggebruik en handel

Zoals gezegd komen uit een gedetineerden survey in de gevangenis van Gent in 2008 een aantal verrassende resultaten naar voor. Zo bleek onder meer dat 46 % van de gedetineerden het niet eens is met de stelling dat teveel op drugs gecontroleerd wordt. Eén van de onderzoeksdoelen was een beter inzicht te krijgen in de betekenis van dit resultaat. Er werd dan ook gepeild naar de beleving van het aantal en de kwaliteit van de controles.

Uit de interviews blijkt dat de respondenten meer controle op zich niet als oplossing zien, maar wel dat zij willen dat deze controle op een andere manier gebeurt. Vier respondenten halen aan dat het aantal en de kwaliteit van de controles goed is. Dertien respondenten willen meer controle, zij het dat deze controle op een andere manier moet gebeuren dan op dat moment het geval is.¹⁶ Vier respondenten stellen voor meer aandacht te besteden aan bijvoorbeeld het herkennen van symptomen van problematisch gebruik (zoals twee nachten na elkaar PlayStation® spelen of de aanwezigheid van agressieve reacties). Hiervoor zien zij een betere opleiding van penitentiair beambten als een oplossing. Daarnaast vinden negen gedetineerden bloed- of urinetesten meer adequate vormen van controle.

Vijf gedetineerden menen dat gericht controleren op een minder ingrijpende manier verwezenlijkt kan worden. Risicovolle personen beter opvolgen en verdachte personen beter controleren zijn aangehaalde voorbeelden.

Het straffen van gedetineerden voor het bezit van kleine hoeveelheden wordt als een overdreven reactie ervaren door zes respondenten. Volgens acht respondenten werken ze wel afschrikwekkend, maar toch vinden ze dat straffen niets verandert aan de kern van de

zaak, met name het problematisch druggebruik. Drie respondenten geven aan dat problematische gebruikers eerder moeten geholpen worden dan gestraft.¹⁷ Het merendeel van de respondenten vindt daarentegen dat dealers, die gedreven worden door winstbejag, wel moeten gestraft worden.

"Er zou veel anders mee moeten omgegaan worden. Hoe, ja dat is ook een moeilijk iets natuurlijk, ik bedoel, ik heb daar ook geen pas en kant klare oplossing voor. Maar ik vind het wel schrijnend hoe, vind ik toch wel dat de mensen hier in hun problematiek aan hun lot overgelaten worden." (vrouw, veroordeeld, gebruiker)

"Ik vind die straffen ook wel te zwaar. Dat heeft geen nut. Maar ze zouden misschien naar mijn mening urinetesten, als ze dat echt willen. Positief dan wel, constructief zouden ze eigenlijk mensen belonen. Niet de dealers, die moeten, die mogen ze pinnen." (man, beklagde, niet-gebruiker)

Gevolgen van drugs en druggebruik

De aanwezigheid en het gebruik van drugs hebben heel wat gevolgen voor de geïnterviewde gedetineerden. Deze worden soms positief en soms negatief ervaren.

Dertien respondenten maken een onderscheid tussen cannabis en andere illegale drugs: waar cannabis en hasj vaak als niet problematisch wordt beschouwd, zijn andere illegale drugs voor negen respondenten minder aanvaardbaar.

Veertien gedetineerden zeggen dat gebruikers rustig blijven en dat de sfeer aangenamer is. Tien respondenten rapporteren dat hierdoor problemen voor even vergeten worden.

"Dat is enen dat smoort. Maar is't ne moeilijken? Bah, nee, da's gene moeilijken, we hebben al ondervonden, als we hem laten smoren hebben we er gene last van." (man, geïnterneerd, gebruiker)

Andere respondenten geven echter aan dat gebruikers soms agressief worden en sneller geweld gebruiken (N = 12). Acht gedetineerden geven aan dat de sfeer vaak gespannen is en zeven gedetineerden dat gebruikers zich soms storend gedragen. Deze negatieve gevolgen kunnen volgens hen zowel veroorzaakt worden door de effecten van het druggebruik, als door ontweningsverschijnselen.

"Sommige bijvoorbeeld als ze niks meer hebben, agressief. Altijd uitdagen, zo van 'wat is 't?', of zo stoer gedrag omdat ze niks meer hebben, afkicken." (man, geïnterneerd, niet-gebruiker)

15 Small, W., Kain, S., Laliberte, N., Schechter, M.T., O'Shaughnessy, M.V. and Spittal, D.M. (2005). *Incarceration, Addiction and Harm Reduction: Inmates Experience Injecting Drugs in Prison*. Substance Use and Misuse, 40, 831-843.; Sarang, A. e.a.; l.c.; 2006.; Cope, N.; l.c.; 2000; De Maere, W. e.a.; o.c.; 2000.

16 De controles bestaan uit het naakt fouilleren van de gedetineerden na elk bezoek; het passeren voorbij de metaaldetector en het fouilleren op de kledij na elke wandeling; punctuele celcontroles; en metaaldetectie van het bezoek bij het binnenkomen van de gevangenis.

17 Keene, J., l.c.; 1997.

Andere negatieve aspecten van gebruik die aangehaald worden zijn divers en worden telkens door enkele respondenten aangehaald: gevolgen voor de gezondheid (N = 6), relaties die stuklopen (N = 5), meer leugens vertellen (N = 2), zichzelf in de problemen werken (N = 2), werk verliezen en het opstapelen van schulden (N = 3), stelen om gebruik te financieren (N = 4). Eén respondent rapporteerde diefstallen in de gevangenis. Verder geeft men aan dat mensen evolueren in de negatieve zin (3 respondenten). Men spreekt ook over het gevaar voor overdosissen en zelfmoord (3 respondenten).¹⁸

Dwang en druk

Uit de gedetineerden survey van 2008 komt naar voor dat 43 % van de gedetineerden last heeft van het druggebruik van medege-detineerden.¹⁹ Uit dit kwalitatief onderzoek blijkt dat, hoewel acht bevraagden gekant zijn tegen andere illegale drugs dan cannabis, dit niet noodzakelijk wil zeggen dat ze er ook last van hebben. Tien gedetineerden stellen zich weinig aan te trekken van de aanwezigheid van drugs in de gevangenis, zo lang zij zelf met rust worden gelaten.

"Je kan de mensen nekeer op iets wijzen of zo, maar goed, ik moet zeggen als iemand een joint rookt, ik rook het dan zelf niet, maar ik kan daar niet zo'n probleem mee hebben."
(man, beklaagd, niet-gebruiker)

Respondenten die wel hinder ondervinden (4 respondenten) van het gebruik, verwijzen naar het gevaar dat zij op die manier (opnieuw) beginnen te gebruiken. Als gebruikers en niet-gebruikers samen op cel zitten, zijn niet-gebruikers soms bang gestraft te worden voor iets waar ze niets mee te maken hebben (2 respondenten).

"'k Heb dat er moeilijk mee. Ik ben hier clean binnengekomen, nee, 'k ben hier niet clean binnengekomen. Maar 'k ben dan afgekickt zonder methadon en (...) als ge dan dat handeltje ziet en ge krijgt daar goesting van."
(man, geïnterneerd, gebruiker)

Wanneer de vraag werd gesteld of gedetineerden onder druk gezet worden, geven velen aan dat dit wel gebeurt, zij het in beperkte mate. Dertien respondenten denken dat gedetineerden onder druk worden gezet, maar slechts twee van hen rapporteren dat ze zelf al onder druk zijn gezet: gedetineerden worden gevraagd dingen binnen te brengen, te kopen, te verbergen of te verkopen. Opvallend is dat zes van de dertien respondenten die druk vermelden en dat de twee respondenten die zelf onder druk werden gezet, geïnterneerd zijn.

"Ze hebben zij dat gevraagd aan mij ook op de wandeling, als ik bezoek in de zaal had hebben ze dat aan mij ook ge-

vraagd. 'k Zeg 'ik wil dat risico niet pakken. Ik doe dat niet."
(man, beklaagd, niet-gebruiker)

Het gevolg van de ervaren druk is dat sommige respondenten schrik hebben. Men heeft schrik om te hervallen onder invloed van medege-detineerden; er is schrik voor medege-detineerden aan wie ze – vaak onder druk – beloften hebben gedaan die ze niet kunnen nakomen. Dit komt volgens de respondenten niet erg vaak voor, maar het is zeker aanwezig. Mensen durven niet meer naar de wandeling gaan, of naar andere activiteiten zoals lessen en het werk. Sommigen zijn zelfs bang om uit hun cel te komen. Tien respondenten melden dat sommige gedetineerden schrik hebben; slechts drie gedetineerden hebben zelf schrik ervaren. Opnieuw blijkt dat zes van deze tien respondenten geïnterneerd zijn en dat de drie personen die zelf bang zijn, geïnterneerd zijn.

"Gewoon omdat er mensen zijn die weten dat ik vroeger gebruikt heb, en die dan gemakkelijk naar mij naartoe komen van: 'wil je iets? Wil je iets? Wil je iets?' En ik wil niets. Ik wil er afblijven. Dus wat doe k? 'k ga zeker niet naar de wandeling gaan."
(man, geïnterneerd, niet-gebruiker)

De resultaten suggereren een onderscheid tussen geïnterneerden en gedetineerden wat betreft de ervaren druk, hoewel meer onderzoek is aangewezen om deze dynamiek verder uit te spitten.

Aanpak en aanzet tot aanbevelingen

Als we kijken naar de oorzaken van gebruik, dan zien we dat deze zich op verschillende gebieden situeren (zie boven). De respondenten vinden dat ook de aanpak moet verschillen.

Elf respondenten stellen dat voor de problemen die zich buiten de gevangenis situeren, geen oplossingen zijn. Ze vinden druggebruik bijvoorbeeld een gevolg van een 'slechte' opvoeding. Anderen geven aan dat druggebruikers niet op hun plaats zitten in de gevangenis. Sommige respondenten zeggen ook dat het hele justitiesysteem zou moeten worden hervormd.

"Er zitten hier soms mensen binnen die 15 jaar drugs verslaafd zijn, maar waarom zitten ze binnen in de gevangenis? Omdat ze bijvoorbeeld zitten voor diefstal, en als ge zit voor diefstal, en ze worden geïnterneerd, moeten ze naar een gewone instelling. Terwijl dat ze normaal moeten zeggen, hij heeft een diefstal gepleegd, maar hij heeft die diefstal gepleegd voor drugs te kunnen kopen. Dus hij zou feitelijk moeten kunnen naar een drugsinstelling gaan."
(man, geïnterneerd, gebruiker)

Het is opvallend dat 22 respondenten vinden dat een van de grootste problemen in de gevangenis het gebrek aan psychologische begeleiding is en zij vragen meer psychologische begeleiding. Momenteel zijn de

¹⁸ Keene, J., l.c.; 1997.

¹⁹ Gevangenis Gent, o.c.; 2008.

begeleidingsmogelijkheden voor gedetineerden te beperkt.²⁰ Dit wordt door de gedetineerden aangegeven en door het personeel en de directie bevestigd. Verder bekritisieren zeven respondenten de louter somatische aanpak van het druggebruik, en het (te) makkelijk voorschrijven van medicatie door de dokter.

"Er is hier veel te weinig behandeling. Gelijk psychiaters gesprekken en al: 'Wat moet ge hebben?' Ik zeg 'geef mij drie gram'. In plaats van een keer gewoon een gesprek te doen. 't Is daar veel te weinig personeel voor daarover te praten." (man, geïnterneerd, gebruiker)

Meer psychologische begeleiding is momenteel moeilijk te realiseren gezien de hoge case load van de PSD en het justitieel welzijnswerk. De respondenten stellen ook minder ingrijpende oplossingen die op het niveau van de gevangenis kunnen worden gerealiseerd. Zo is verveling één van de oorzaken voor druggebruik; een betere tijdsbesteding met meer en meer zinvolle activiteiten zou hieraan tegemoet kunnen komen, melden zes bevraagden.

"Meer tijdsbesteding. Kijk, mensen gaan werken, niet omdat ze van het werk houden, maar ook om de tijd te doden. Niet omdat dat werk aantrekkelijk is. Ofwel voor de centen, maar de meeste voor tijdverdrijf." (vrouw, veroordeeld, niet-gebruiker)

Dertien respondenten geven aan zij willen kunnen praten over hun problemen, maar dat ze op dit moment in hun ervaring te weinig hun verhaal kunnen doen. Praten hoeft niet altijd met iemand van het personeel of hulpverlening; de drempel is vaak minder hoog bij medegeïnterneerden.

Het voorzien van educatie over alle aspecten van drugs en druggebruik zou volgens negen respondenten nuttig kunnen zijn. De respondenten vinden niet dat de drempel van een les te hoog zou zijn voor gedetineerden. Ook groepsessies over dit onderwerp vinden sommigen interessant.

"Ge moet daar toch goed mee bezig zijn. Zo elke dag groepsessies en weet ik wat. Een beetje mensen die normaal gebruiken en een beetje mensen die zwaar verslaafd zijn, hup bijeen. En daar leren over babbelen met anderen." (man, veroordeeld, gebruiker)

Acht respondenten zouden graag een drugvrije afdeling gerealiseerd zien. Zowel gebruikers als niet-gebruikers stellen dit voor. Dit heeft volgens hen vele voordelen. Het belonende aspect van een drugvrije afdeling spreekt hen aan, omdat dit iets positiefs is en daarom in contrast staat met de gevangeniscontext. Niet-gebruikers hoeven op deze manier niet meer bang te zijn

om meegesleurd te worden in gebruik van anderen, en niet meer te vrezen voor onterechte straffen.²¹

"Bijvoorbeeld, bepaalde secties dat ge zegt van, dat is een sectie niet-gebruikers. En we doen op onregelmatige tijdstippen een urinetest. (...) Dat zou een heel schoon alternatief zijn en ook bijvoorbeeld in gevangenissen, en in bepaalde gevangenissen een open deur systeem." (man, geïnterneerd, gebruiker)

Dertien gedetineerden maken een onderscheid tussen problematisch en niet-problematisch gebruik. Als het om problematisch gebruik gaat, wordt steeds benadrukt dat deze mensen geholpen moeten worden en niet gestraft.

Toch moet erop gewezen worden dat elf respondenten druggebruik geen probleem vinden en voor hen ook geen oplossingen nodig zijn. Dit wordt zowel aangegeven door gebruikers als niet-gebruikers.

"Ja, persoonlijk heb ik er geen probleem mee dat dat hier gebeurt, want ik heb er geen last van. 't Zou natuurlijk beter zijn dat dat niet moest bestaan. Maar iedereen laat mij gerust, dus ik laat iedereen ook gerust." (man, veroordeeld, niet-gebruiker)

Tot slot is het zinvol stil te staan bij het onderscheid tussen mannen en vrouwen. De vrouwelijke respondenten rapporteren minder last, minder problemen en minder gebruik. Zij geven ook aan dat het probleem bij de mannen omvangrijker is. Opvallend is wel dat zij dezelfde oplossingen voor de drugproblematiek voorstellen als de mannelijke respondenten. De reden voor het onderscheid tussen mannen en vrouwen kan niet uit dit onderzoek worden afgeleid. Een deel van de verklaring kan gevonden worden in het feit dat mannen ook buiten de gevangenis meer drugs gebruiken dan vrouwen. Meer onderzoek is nodig om dit onderscheid verder te verklaren.²²

Ook het onderscheid tussen geïnterneerden en gedetineerden zou verder moeten onderzocht worden, onder meer om een antwoord te kunnen geven op de vraag of voor deze groep eenzelfde aanpak van de problematiek al dan niet aangewezen is.

Besluit

Dit verkennend kwalitatief onderzoek bij 28 gedetineerden in de gevangenis van Gent had als doel een eerste beeld te schetsen van de beleving van gedetineerden rond drugs en druggebruik. Er werd getracht een zicht te krijgen op oorzaken en gevolgen. Verder werd de mening van de gedetineerden gevraagd over de controle op drugs en werd gevraagd of ze al dan

20 De Maere, W. e.a., o.c.; 2000.

21 Nolan, S. (2008). Drug-free workplace programmes: New Zealand perspective. *Forensic Science International*, 174, 125-132.

22 Holmwood, C., Marriott, M. and Humeniuk, R. (2008). Substance use patterns in newly admitted male and female South Australian prisoners using the WHO-ASSIST (Alcohol, Smoking and Substance Involvement Screening Test). *International Journal of Prisoner Health*, 4, 198-207. *Todts e.a.; o.c.; 2006.*

niet last ondervonden van druggebruik. Er werd ook een blik geworpen op de gevangenseconomie. Dit is een kwalitatief onderzoek in één gevangenis; het is dan ook niet mogelijk en niet wenselijk om representativiteit na te streven of de resultaten van de bevraging te veralgemenen naar andere Vlaamse gevangenissen.

We kunnen besluiten dat de voornaamste oorzaken van druggebruik die de geïnterviewde gedetineerden in de gevangenis van Gent aangeven verveling en escapisme zijn.

De gevolgen van dit druggebruik zijn tweevoudig. Enerzijds ziet een deel van de geïnterviewde gedetineerden positieve gevolgen: gedetineerden blijven rustig, de sfeer is aangenamer en mensen vergeten voor even hun problemen. Deze kenmerken worden hoofdzakelijk gekoppeld aan cannabis. Anderzijds worden negatieve gevolgen ervaren: mensen worden soms agressief en gebruiken sneller geweld, de sfeer is gespannen en mensen doen soms lastig. Deze effecten worden voornamelijk gekoppeld aan heroïne, cocaïne, XTC, speed en medicatie.

Voor de bevrageerde gedetineerden is het belangrijk om de oorzaken van deze problematiek aan te pakken. Een louter repressieve aanpak verandert niets aan de kern van het probleem, en werkt symptomatisch. Dit wil niet zeggen dat er geen controle hoeft te zijn. De gedetineerden stellen dat de controle zoals ze nu bestaat, moet worden behouden en eventueel kan worden aangescherpt met gerichte controles op gebruikers maar vooral op handelaars.

Aangezien heel wat van de respondenten aangeven nood te hebben aan gesprekken, zonder veel drempels, lijkt een systeem van "buddy's" zoals het bestaat in Groot-Brittannië een goed idee.²³ Hierbij kunnen gedetineerden met medegevangenen praten in een meer informeel kader, en zo ondersteuning bieden aan elkaar. Dit geldt niet alleen voor druggebruik, maar ook voor allerlei problemen waar gedetineerden

geconfronteerd mee worden. Men kan hierbij denken aan zelfmoord, relatieproblemen, ...

Het voorstel van acht respondenten om een drugvrije afdeling op te richten in de gevangenis van Gent is een specifieke oplossing voor de drugproblematiek en kan, wanneer goed ingericht, een positief effect hebben. Hierbij worden gebruikers en niet-gebruikers strikt gescheiden, en geregeld op gebruik gecontroleerd. In Brugge staan initiatieven hieromtrent op de agenda. Op de lokale stuurgroep drugs van Gent leek dit ook voor de federale overheid een prioriteit te zijn. Het voorstel van een aantal gedetineerden om lessen in te richten in de gevangenis over drugs en de gevolgen hiervan kan interessant zijn. Misschien is het aangewezen om lessen over deze thematiek in een breder geheel te kaderen, zoals gezondheid, om de drempel te verlagen, hoewel de respondenten zelf niet aangaven dat het nodig zou kunnen zijn de drempel te verlagen.

In de beleving van heel wat geïnterviewde gedetineerde moet de psychologische begeleiding aangescherpt worden. Hiertoe zouden meer psychologen kunnen aangeworven worden. Deze psychologen werken best onafhankelijk van de PSD, en komen idealiter van buitenaf zoals bijvoorbeeld uit het justitieel welzijnswerk. Uit het behoefteonderzoek van Van Haegendoren bleek immers dat gedetineerden afkerig staan tegenover het bespreken van psychologische problemen met medewerkers van de PSD omwille van de dubbele positie waarin deze medewerkers zich bevinden.²⁴ Ook groepssessies waar over deze problematiek gepraat wordt, kunnen interessant zijn.

Uit dit onderzoek blijkt alvast dat het erg zinvol is om gedetineerden mee te betrekken in het bespreken van de drugproblematiek in de gevangenissen en in het zoeken naar oplossingen die aansluiten bij hun noden en behoeften. Meer uitgebreid onderzoek is echter noodzakelijk om een aantal bevindingen te toetsen.

²³ House of Commons. (2005). Rehabilitation of prisoners: First report of session 2004-05. Vol. 1. London. The stationery office limited.

²⁴ Van Haegendoren, M., Lenaers, S. en Valgaeren, E. (2001). De Gemeenschap achter de Tralies, Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening. Sociaal Economisch Instituut: Diepenbeek.

Do Better Do Less: The report of the Commission on English Prisons Today

Bespreking van *Commission on English Prisons Today, Do Better Do Less: The report of the Commission on English Prisons Today*. Londen, The Howard League for Penal Reform, 2009, 77p.

Tom Daems *

Op 2 juli 2009 publiceerde de Howard League for Penal Reform het rapport *Do Better Do Less*² van de Commission on English Prisons Today. Deze commissie had als opdracht om de Engelse strafrechtsbedeling – en de Engelse gevangenissen in het bijzonder – door te lichten en aanbevelingen te doen naar de toekomst toe. Gedurende een periode van twee jaar organiseerde de Commissie seminars, sprak ze met mensen op het terrein en bracht ze diverse bezoeken aan het buitenland. De Commissie had een zeer diverse samenstelling: ze bestond uit academici, praktijkwerkers, journalisten, politici en activisten. De Commissie werd opgericht tegen de achtergrond van de almaar stijgende gevangenispopulatie in Groot-Brittannië en het gevoel dat de heersende opvatting – nl. om zich een weg te bouwen uit de crisis (in april 2009 werd de bouw van 7.500 nieuwe cellen aangekondigd³) – een straatje zonder einde is.

Als kader voor het rapport ontwikkelde de commissie een publieke filosofie die ze *penal moderation* noemt. Het is vooral Oxford professor Ian Loader die via discussiepapers binnen de Commissie en vrije tribunes in de Engelse media⁴ de bakens uitzette voor deze publieke filosofie. In een discussienota van 5 december 2008 stelde Loader dat er vooral nood is aan een "story about why and whom, and who and how much we punish that connects with, and can re-articulate, sentiments and values that have some purchase in English society"⁵. De Commissie moest zich dus niet enkel buigen over suggesties voor praktische veranderingen in het strafbeleid: er werd van haar ook verwacht een bijdrage te leveren aan de maatschappelijke discussie over bestraffing. Op die manier zou de bijdrage van de Commissie kunnen uitgroeien tot een blijvend referentiepunt voor het debat in de toekomst.

Binnen de publieke bestraffingsfilosofie staan drie

kernelementen centraal. Ten eerste, beheersing (*restraint*). *Penal moderation* moet een zekere beheersing stimuleren in de wijze waarop de Engelse samenleving over bestraffing spreekt en waarop ze straft. *Penal moderation* speelt daarbij in op de morele ambivalentie die vele burgers voelen ten aanzien van bestraffing, maar die nauwelijks aan bod komt in het huidige debat. Het gaat daarbij om het volgende:

*"Punishment (...) is capable of evoking anger, resentment and a passionate desire to inflict harm on the criminal wrongdoer, or to have the state do so on our behalf. But punishment also calls forth feelings of shame, regret and forgiveness, invoking responses that view prison as futile and seek repair and reconciliation. Penal moderation works with and upon these conflicting emotional states. More broadly still, it speaks and appeals to that dimension of national self-understanding that depicts English society as tolerant, forgiving and pragmatic – a place of sweet moderation"*⁶

Het is die ambivalentie die volgens de Commissie aan de oppervlakte moet worden gebracht. Vandaar dat Loader ook over een *publieke* filosofie spreekt: het startpunt is waar de meesten zich nu reeds bevinden, niet waar de Commissie zou willen dat ze zich zouden bevinden. De ambivalentie *is* er, maar wordt nauwelijks gethematiseerd. Ten tweede, spaarzaamheid (*parsimony*). Het startpunt van *penal moderation* is de stelling dat bestraffing een tragische institutie is – bestraffing is gedoemd om teleur te stellen omdat de belangrijkste hefbomen om mensen weer op het rechte pad te brengen nu eenmaal buiten zijn bereik liggen. Ten derde, menselijke waardigheid (*human dignity*). Het betreft hier vooral de praktische uitvoering van de straf – leefomstandigheden en regimes in gevangenissen. Volgens de Commissie hoort menselijke waardigheid centraal te staan in de omgang met al wie onder de vleugels van het strafapparaat komt.

* Tom Daems is postdoctoraal onderzoeker Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen, Instituut voor Strafrecht & Levens Instituut voor Criminologie (LINC), K.U.Leuven.

2 Voor meer informatie, zie <http://www.prisoncommission.org.uk>.

3 "Search for new prison sites set to begin", persbericht Ministerie van Justitie, 27 oktober 2009, <http://www.justice.gov.uk/news/newsrelease271009a.htm>.

4 Zie bijvoorbeeld I. Loader, "We lock people up with no thought and to little effect", *The Guardian*, 23 november 2007; I. Loader "Restraining order",

Progressonline, 2 juni 2008; I. Loader, "Straw's embrace of penal excess ignores the public will", *The Guardian*, 28 oktober 2008; I. Loader, "Why penal reform should be a Conservative issue", ConservativeHome's Platform, 4 juli 2009.

5 I. Loader, "The Political Art of Penal Moderation", discussion paper, 5 december 2008, *Penal Moderation Seminar*, Londen.

6 I. Loader, "Why penal moderation", Discussion paper from the penal moderation working group, 3.

Peines en prison. L'addition cachée.

Boekbespreking van Philippe Landenne, *Peines en prison. L'addition cachée*. Uitg.: Larcier. ISBN 978-2-8044-3212-6

Marc Tassier *

Philippe Landenne kwam in 1975 voor het eerst in contact met gedetineerden, als vrijwilliger van het toenmalige beschermcomité in Leuven Centraal. Hij behoorde tot de laatste generatie Franstalige studenten in Leuven, voor hun faculteiten naar Louvain-la-Neuve verhuisden. In 1976 was hij ook van op afstand getuige van vreedzame verzetsacties in Leuven Centraal. De confrontatie met de eenzaamheid en de nood van de gedetineerden liet hem niet meer los. Na zijn opleiding heeft hij jaren gewerkt als aalmoezenier in Franstalige gevangenissen, eerst in Lantin, vanaf 2000 in Andenne. In Luik heeft hij ook een opvanghuis voor ex-gedetineerden mee opgericht, 'les Catacombes'.

Hij heeft vanuit zijn ervaringen in Lantin een eerste boek gepubliceerd, *Résister en prison*¹.

Het boek dat nu voorligt, *Peines en prison. L'addition cachée* is geschreven op basis van zijn dagboeknotities van 2002 tot 2007, in de periode dat hij werkte in de gevangenis van Andenne.

Philippe Landenne was toen getuige van een opeenvolging van incidenten en tragische gebeurtenissen. Verschillende gedetineerden zijn toen overleden, door zelfdoding, door ziekte, en één gedetineerde werd op de wandeling omgebracht door een andere gevangene. Er was een lange staking van het personeel, gedetineerden kwamen in opstand. Tijdens de staking is een gedetineerde in zijn cel omgekomen bij een brand: omdat er minder toezicht was, werd de brand te laat opgemerkt. Er waren heel wat tuchtproblemen. Vele gedetineerden werden onderworpen aan zware disciplinaire sancties, en het boek beschrijft hoe 'père Philippe' verschillenden onder hen in de naakte cel opzoekt en getuige is van hun wanhoop en hun woede.

Het boek volgt de chronologie van zijn notities. Als aalmoezenier stelt hij zich onvoorwaardelijk op naast de gedetineerde. Hij vergoelijkt hen niet, maar wil hen begrijpen, en hun angsten en frustraties tot zich laten doordringen. Hij poogt voor hen op te komen wanneer hij dat rechtvaardig vindt, bij personeel en directie, wat hem niet altijd in dank wordt afgenomen.

Tussen de scènes uit een gevangenisleven door vertelt hij ook over zijn gesprek met de toenmalige minister van Justitie, Laurette Onkelinx. Haar conclusie: we maken van Andenne een modelgevangenis, want

rechtstreeks tegen bepaalde krachten onder het personeel ingaan zal leiden tot meer sociale onrust... Het CPT komt tweemaal op bezoek, en publiceert een zeer kritisch rapport over de toestand in Andenne. Philippe Landenne kan een studiereis naar Canada maken, en de kennismaking daar met de 'restorative justice' doet hem beseffen dat er een andere aanpak van omgaan met conflicten en delinquentie mogelijk is. In 2005 wordt de basiswet over de interne rechtspositie van gedetineerden in het parlement gestemd, maar tot zijn teleurstelling en die van de gedetineerden moet hij vaststellen dat er in de leefomstandigheden binnen de gevangenis zeer weinig verandert.

Philippe Landenne eindigt zijn verhaal met een verslag van het bezoek van een gedetineerde aan een psychiater. De PSD had een afspraak kunnen regelen, als voorbereiding op een mogelijke opname van de man in een instelling. Aan 'père Philippe' was gevraagd de gedetineerde, die duidelijk psychische problemen had, tijdens die uitgangspemissie te begeleiden, wat betekende: hem met de wagen naar de kliniek en terug naar de gevangenis te brengen. Blijkbaar was in de regelgeving nergens te vinden hoe zulk een bezoek moet georganiseerd worden.

De uitstap waarnaar de man had uitgekeken als een eerste stap naar een beter leven, wordt een catastrofe. De psychiater wenst alleen te werken met patiënten die gemotiveerd zijn en die zelf het initiatief nemen om naar hem te komen en maakt zich druk over het feit dat de man geen SIS-kaart heeft. De gedetineerde zelf is totaal in de war na zijn onderhoud met de dokter. Hij wil niet meer terug naar de gevangenis, en Philippe Landenne kan niet beletten dat hij er vandoor gaat. 24 uur later wordt hij beschooten van een dak geplukt door de politie, en terug opgesloten in Andenne. De *debriefing* die Philippe Landenne vraagt om met de directie en de PSD conclusies te trekken uit deze ervaring, is er nooit gekomen, buiten een gesprek met een directeur waarin deze zijn medeleven maar ook zijn onmacht uitspreekt.

Deze anekdote illustreert de kafkaïaanse sfeer waarin het boek zich afspeelt. De gedetineerden zijn overgeleverd aan een anoniem mechanisme dat geen oog of oor heeft voor hun gekwetste eenzaamheid, verwar- ring, wanhoop. Deze episode is niet de gruwelijkste.

* Marc Tassier is redactielid van FATIK.

¹ Het boek is niet meer in de handel te verkrijgen, maar is op het internet te vinden: www.lumenonline.net en dan klikken op "monographies".

Gedetineerden plegen zelfmoord, er is de dood van een van hen in zijn brandende cel, de aalmoezenier moet in de isoleercel waden door een smurrie van uitwerpselen, urine, en bluswater dat gespoten is om de gestrafte te 'kalmeren'. Hij zit naast de man boven op de betonnen blok waarop geslapen moet worden – een kaal en steenhard eiland in de zee van ellende.

Philippe Landenne kan niet anders dan getuigen van de morele en fysieke ellende waarvan hij de machteloze getuige is. Hij beschouwt dat als een plicht. De onmenselijke situatie die hij beschrijft vindt volgens hem niet zozeer haar oorsprong in individuele ontsporingen of de belabberde leefomstandigheden in de gevangenis. Zeker, hij vertelt over onverstandige, ja domme reacties van sommige personeelsleden, over brutaliteiten of onverschilligheid. Maar hij ziet evengoed hoe velen onder het personeel en de directie zich menselijk gedragen, en zich onmachtig voelen om de helse machine tegen te houden. En Andenne is een moderne gevangenis, waarin de materiële voorzieningen op een fatsoenlijk peil staan.

Maar het is de gevangenis zelf, als een totale institutie – Landenne verwijst naar Goffman – die in haar essentie onmenselijkend werkt. Onze samenleving heeft als reactie op wat zij als delinquent gedrag beschouwt, een blind en anoniem mechanisme geïnstalleerd dat mensen als nummers behandelt, en geen rekening houdt met de waardigheid van een individu, laat staan met zijn noden of behoeften. De vrijheidsberoving in deze omstandigheden kan niet anders dan resulteren in het vergroten van de pijn die al inherent is aan de opsluiting. Vele gedetineerden komen in de gevangenis aan als broze, gekwetste, ontwrichte mensen. Deze machine vermaalt hen, en het resultaat is totale ontreding – of haat.

Philippe Landenne vecht tegen deze onmenselijkheid, en hij vecht tegen zijn eigen ontmoediging. Het wordt duidelijk dat hij eigenlijk niet meer gelooft in een humanisering van dit systeem, dat gebouwd is op het misprijzen voor de mensen die erin gevangen zitten. Hij eindigt zijn epiloog met een citaat van Maarten Luther King: *"Vous n'avez aucune influence sur les personnes qui ressentent le mépris que vous affichez à leur égard"*. (p. 223)

Het voorwoord van het boek is van Françoise Tulkens, rechter bij het Europese Hof voor de Rechten van de Mens. Dan Kaminski, professor criminologie aan de Université Catholique de Louvain, heeft een nawoord geschreven. In bijlage vindt de lezer de uittreksels uit het rapport van het CPT (2001 en 2005) die betrekking hebben op Andenne.

Dit is een fascinerend, maar geen aangenaam boek. De ketting van droevige tot wraakroepende feiten is niet te loochenen. De ontmoediging waartegen Philippe Landenne vecht, wordt voor de lezer zeer voelbaar. Wie zich wil inzetten voor de humanisering en de hervorming van de detentie kan niet anders dan nadenken over zijn ontgoocheling en de fundamentele kritiek die hij formuleert. Het boek toont eens te meer aan, dat er een huizenhoge behoefte is aan een grondige analyse van de huidige vrijheidsberoving, en dat een efficiënte hervorming ervan alleen maar mogelijk is als ze kan steunen op een visie die vertrekt van het respect voor alle mensen die erbij betrokken zijn.

De Gevangenis van de 21ste Eeuw

Donderdag 29 oktober 2009. Om haar vijfjarig bestaan te vieren organiseert vzw De Rode Antraciet een symposium met als titel 'De Gevangenis van de 21ste Eeuw'.

Om half twee 's namiddags zwaaien de deuren van het provinciehuis in Leuven open om de meer dan tweehonderd deelnemers aan het symposium te verwelkomen. Bij binnenkomst krijgt iedereen aan de balie een mapje waarin onder meer de uitleg van de post-it-muur, de hand-outs van de geplande voordrachten, een evaluatieformulier en de nieuwe brochure van de Rode Antraciet terug te vinden zijn. Om stipt twee na twee, nadat iedereen een plaatsje in de aula gevonden heeft, verwelkomt directeur Dirk Roelandts de aanwezigen en vertelt wat er die dag zoal op het programma staat. Daarna wordt het startschot gegeven voor het eerste gedeelte van het symposium waarin drie visies aan bod komen.

Als eerste is Sonja Snacken (criminologe aan de VUB) aan de beurt. Zij is een radicale voorstander van een reductionistisch strafbeleid met een 'front door' en een 'back door' strategie en pleit voor een dynamische veiligheid (d.i. een veiligheid die niet enkel gebaseerd is op tralies maar ook op het personeel). Andere belangrijke punten in haar betoog zijn de normalisering van het gevangenisregime, een gerichtheid op de buitenwereld en de voorbereiding op re-integratie.

De tweede spreker is Leo van Garsse (pedagoog aan de UGent). Hij merkt op dat een gevangenis geen verbeteringsgesticht is maar een 'huis van de onopgelostheid'. Een goede gevangenis doet volgens hem aan 'politiek': "ze communiceert naar binnen en naar buiten de grote maatschappelijke zorg van democratische samenlevingen om het respect voor de menselijke waardigheid van elke burger te handhaven". Een laatste overweging die hij maakt is dat een goede straf een uitvoerbare straf is waarbij transparantie een sleutelbegrip hoort te zijn.

Ten laatste wordt het woord gegeven aan het architectenduo Kristin Müller en Peter Vermeulen. Vertrekkende vanuit een voorbeeldproject, het Justizzentrum Leoben Oostenrijk, benadrukt Müller dat menswaardige leefomstandigheden voor de gedetineerden nagestreefd moeten worden waarbinnen er ruimte moet zijn voor een gerichte therapie, werk, sport, cultuur en ontspanning. Licht, lucht en ruimte staan daarbij centraal en ook de introductie van kunst, als teken van respect door non-verbale communicatie, krijgt daarbinnen een plaats.

Het is reeds bewezen dat zo'n model zijn vruchten afwerpt: het vandalisme binnen de gevangenis daalt en ook de relatie van de gedetineerden met de penitentiair beambten verbetert. Vermeulen van zijn kant bekritiseert het nog steeds gehanteerde Ducpétiauxmodel en pleit voor dringende hervormingen met het oog op een maximale resocialisatie. Daarbij is volgens hem een participatie van de hele sector essentieel.

Na dit eerste deel is iedereen toe aan een welverdiende pauze. Alle deelnemers kunnen nu van een kopje koffie genieten en krijgen de gelegenheid de post-it-muur te bezoeken. Het is de bedoeling dat men op deze muur post-its plakt waarop men zijn bedenkingen te kennen geeft over het huidige penitentiaire systeem (sterktes en zwaktes ervan) en ook suggesties naar de toekomst formuleert.

Na twintig minuten, om tien na vier precies, wordt er met het tweede deel van het symposium aangevangen. Dit deel bestaat uit een panelgesprek met Frank Verbruggen (KUL) als voorzitter.

Serge Rooman (directeur te Merksplas) krijgt als eerste het woord. Hij hamert op het belang van kleinschaligheid. Het Ducpétiauxmodel maakt het volgens hem onmogelijk om aan re-integratie te doen. Daarnaast stelt hij dat er meer oog moet zijn voor communicatieproblemen binnen de muren en men moet durven classificeren naar gedrag (aparte settings voor gedetineerden met psychische problemen).

Luc Neiryck (secretaris ACV Openbare Diensten Justitie) spreekt de visie van Rooman niet tegen maar pleit daarenboven voor realisme en daadkracht. De vraag naar capaciteitsuitbreiding moet naar zijn mening met een volmondig ja beantwoord worden aangezien de leefomstandigheden van de gedetineerden de werkomstandigheden van het personeel zijn.

Rudy Machiels (wetenschappelijk medewerker VUB) bemerkt dat het werken met leefgroepen steeds als quasi-ideaal naar voren geschoven wordt, maar heeft zijn bedenkingen bij het associëren van een thuisgevoel met het leven binnen de muren. Hij is daarentegen wel voorstander van een gefaseerde detentie (van een gesloten naar steeds meer open systeem). Tenslotte raakt hij nog even aan het 'verwijderingsprincipe' en stelt de vraag of we niet kunnen komen tot meer alternatieve straffen in de plaats van jarenlange vrijheidsberoving.

Luc Stas (kabinet van de Minister van Justitie) mag als 'verdediging' als laatste het woord nemen. Hij begint zijn betoog met te stellen dat de gevangenisadministratie al vijftieng jaar kampt

met een tekort aan middelen. Er is een schrijnend gebrek aan infrastructuur en capaciteit. Hij benadrukt vervolgens dat er vandaag al vele varianten bestaan op het traditionele Ducpétiauxmodel: de basiselementen ervan zijn weliswaar in haast alle gevangenissen nog steeds waar te nemen maar toch is er reeds een sterke evolutie waarneembaar. De gevangenis van Hasselt is naar zijn mening dan ook geen 'gemiste kans' zoals velen het stellen, aangezien er al veel veranderingen doorgevoerd zijn en we ons moeten hoeden voor veralgemening. Tenslotte pleit hij voor een dynamische veiligheid: een gezonde interactie tussen gedetineerden en personeel.

Als afsluiter van het panelgesprek krijgt iedere spreker de kans om in één kernzin zijn hoofdbekommernis uit te spreken: Neiryck 'zet een boom in plaats van netten te spannen', Machiels 'in plaats van verwijdering na te streven, komen tot een re-integratie van in den beginne' en Rooman 'we moeten gevangenissen bouwen samen met de mensen die er moeten wonen en werken'.

Na deze debatronde geeft Tom Naegels, een 'geïnformeerd burger' die het symposium gevolgd heeft, zijn visie en wordt het slotwoord verzorgd door Gerda van der Plas (Adjunct-Kabinetschef Leefmilieu, Natuur en Cultuur). Allereerst is volgens haar respect is een kernbegrip: respect voor gedetineerden is respect voor burgers. Ze vermeldt tevens dat er voor het Strategisch Plan Hulp- en Dienstverlening een decretale verankering komt. Re-integratie staat voorop en alle hulp- en dienstverlening van 'buiten' moet dan ook 'binnen' aangeboden worden. Vervolgens pleit ze voor samenwerking tussen de vele actoren in een gevangenis. Daarbij is het belangrijk mensen te benaderen vanuit hun sterke punten (d.m.v. een benadering vanuit cultuur) en niet vanuit hun problemen en zwaktes. Tenslotte beklemtoont ze het belang van participatie: ook gedetineerden moeten een stem krijgen.

Nadat Directeur Roelandts nog een laatste keer ten tonele is verschenen om alle medewerkers, sprekers en deelnemers te bedanken, loopt het symposium definitief ten einde.

Europees antifoltercomité heeft België bezocht

Het Europees Comité ter Preventie van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing (CPT) heeft van 28 september tot 7 oktober 2009 zijn vijfde bezoek aan België gebracht.

De CPT-delegatie heeft tijdens het bezoek

ontmoetingen gehad met minister van justitie Stefaan De Clerck, met minister van binnenlandse zaken Annemie Turtelboom en met staatssecretaris van asiel en migratie Melchior Wathelet. Ook met verantwoordelijken van sociale zaken, volksgezondheid en (op Vlaams niveau) jeugd, onderwijs en gelijke kansen had de delegatie een gesprek.

Naast de contacten met beleidsverantwoordelijken, vond een onderhoud plaats met het college van federale ombudsmannen, vertegenwoordigers van het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, vertegenwoordigers van het Comité P en van de algemene inspectie van de federale en lokale politie. Ook de kinderrechtencommissariaten (langs Vlaamse en Waalse kant) werden gehoord.

De delegatie bestond uit 5 leden van het Antifoltercomité, die werden bijgestaan door twee vaste medewerkers van het secretariaat van het CPT en door twee experts.

De delegatie heeft een aantal opsluitingsplaatsen bezocht, gespreid over heel België. Ze namen een kijkje in verschillende politiecommissariaten, de grenscontrole op de luchthaven en de cellen in het Brusselse justitiepaleis. Het INAD-centrum op de luchthaven van Brussel en het Centrum voor Illegalen in Vottem kwamen eveneens aan bod. De CPT-delegatie bezocht de gevangenissen van Jamioulx, Iltre, Brugge en Lantin. In Brugge heeft de delegatie bijzondere aandacht besteed aan de afdeling hoge veiligheid; in Lantin voornamelijk aan de psychiatrische annex. Tot slot heeft de delegatie voor het eerst het internaat 't Knipoogje in Evergem aangedaan, evenals de Fond'Roy kliniek in Ukkel.

Het is nu afwachten wat de bevindingen en aanbevelingen van het CPT zullen zijn. Er zal een rapport worden opgemaakt dat, na goedkeuring van de Belgische overheid, ook publiek gemaakt zal worden.

Meer informatie: www.cpt.coe.int